

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği*

Özge Özeke Eski**

Öz

Mimarlık sözlüğündeki karşılığı “sonradan değişikliğe uğramış bir yapıtın eski halinin resmini yapmak, canlandırım” olan restitüsyon, mimari korumada tarihi yapıların restorasyon projeleri hazırlanırken önemli bir aşamadır. Restore edilecek yapının mevcut durumu belgelenip çözümlenirken restitüsyon(lar) da hazırlanarak özgün biçim(ler) saptanmakta ve restorasyon projesinde dayanak olarak kullanılmaktadır. Çalışma konusu, 19. yüzyılda bir Rum Ortodoks kilisesi olarak inşa edilip 1923’te Lozan Antlaşması’na ek protokol doğrultusunda gerçekleşen Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesiyle özgün işlevini yitiren Yozgat Fatih (Kilise) Camisi’dir. Pek çok farklı kullanımın ardından 1990’lı yıllardan bu yana cami olarak kullanılmaktadır. Yapının tarihine ait görsel belgelerin kısıtlı olması nedeniyle restitüsyon ve restorasyon projesi üretilmesi söz konusu olduğunda zorluklarla karşılaşılması üzerine analogik verilere başvurularak hiçbir belgeye ulaşılamayan noktaların restitüe edilebilmesi için, ya da yetersiz bulunan verilerin desteklenmesi/teyit edilmesi için referans bulmaya çalışılmıştır. Bu çalışmanın amacı, Yozgat Fatih (Kilise) Camisi’nin tarihsel belgeleri ve analogik çalışmadan elde edilen veriler bütünü ile geliştirilen restitüsyon önerisini restorasyondan sonraki durumuyla birlikte ulusal ve uluslararası koruma ilkelerinin ışığında değerlendirerek paylaşmaktır.

Anahtar Kelimeler: mimari koruma, restorasyon, restitüsyon, analogi, Yozgat, kilise.

Utilisation of Analoji in the Lack of Documents in Architectural Restitution: Yozgat Fatih (Church) Mosque

Abstract

Restitution, which means “reforming the original, painting the old version of a work that has been changed later, resuscitation” due to the architectural dictionary, constitutes an important stage in the preparation of restoration projects of historical buildings in architectural conservation. While the current situation of the building to be restored is documented and analyzed, the restitution(s) are also prepared and the original form(s) are determined, and if reliable documents are available, the restoration project tries to stay true to this original situation as much as possible. The subject of the study, Yozgat Fatih Mosque, was built as a Greek Orthodox church in the 19th century and lost its original function with the population exchange between Turkey and Greece in 1923 in line with the additional protocol to the Treaty of Lausanne. After many different uses, it has been used as a mosque since the 1990s. Due to the limited visual documents of its history, when it comes to the production of restitution and restoration projects, difficulties were encountered, and analogical data were used to find references for restitution of the points where no documents could be reached, or to support/confirm the insufficient data. The aim of this study is to share the historical documents of the Yozgat Fatih (Church) Mosque and the data obtained from the analogical study, as well as the restitution proposal development process and its result, together with its situation after restoration, in the light of national and international conservation principles.

Key words: architectural conservation, restoration, restitution, analogy, Yozgat, church.

* DOI: 10.16971/vakiflar.1098169

Makalenin Geliş Tarihi / Received Date: Nisan 2022 / April 2022

Makalenin Kabul Tarihi / Accepted Date: Şubat 2023 / February 2023

** Başmüfettiş, Vakıflar Genel Müdürlüğü Rehberlik ve Teftiş Başkanlığı; e-mail: o.ozeke@vgm.gov.tr; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9177-572X>.

1. Giriş

Türkçe'ye Fransızca "analogie" sözcüğünden gelmiş olan "analoji", "benzeşme, örnekseme" anlamlarına gelmektedir (TDK). "Restitüsyon" kelimesi de Fransızcadan gelmiş olup "yeniden tasarımı" anlamına gelmektedir (TDK). Mimarlık sözlüğündeki karşılığı "ilk haline getirmek, sonradan değişikliğe uğramış bir yapının eski halinin resmini yapmak, canlandırım" olan (Hasol, 1975: 368) restitüsyon, mimari korumada tarihi yapıların restorasyon projeleri hazırlanırken önemli bir aşamayı oluşturmaktadır. Restore edilecek yapının mevcut durumu belgelenip çözümlendikten sonra restitüsyon(lar) hazırlanarak özgün biçim(ler) i saptanmaktadır.

2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanununda korunması gerekli taşınmazlarla ilgili proje ve uygulamalara ilişkin ölçütler Yüksek Kurul'un ilke kararları ile tanımlanmıştır. Bu çerçevede en kapsamlı ilke kararı, 05.11.1999 tarih ve 660 sayılı ilke kararıdır. Bu kararda açıklanan esaslı onarım ilkelerinde aşağıdaki karar verilerek restitüsyon projesi hazırlama esasları "Yapının analizi, benzer yapılarla karşılaştırılması ve bulunabiliyorsa çeşitli belgelerden gelen bilgiler ışığında, özgün ya da belli bir döneme ilişkin bilgileri içerecektir" şeklinde belirlenmiştir.

"Restorasyon projesine temel olacak restitüsyon çalışmasının siva raspası, kısmi söküm, sondaj, belgeler üzerinde çalışma ve karşılaştırmalı araştırmalar sonucuna dayalı olarak hazırlanmasına, onarıma başlamadan önce bu çalışmanın yapılması olanaksız ise onarım projesinin onaylanmasından sonra ortaya çıkan yeni veriler ışığında, restorasyon projesi üzerinde tadilat yapılarak yeniden koruma kurulunun onayına sunulmasına"

İlke kararında, yapının bu bağlamda yapılacak analizinde mutlaka "yapıya çeşitli dönemlerde yapılan müdahalelerin ayrıştırılması ve yapıda bugün olmayan mekân ve/veya elemanlara ilişkin bilgi ve izlerin çözümlenmesi" gerekli bulunmuştur.

Restorasyon projelerinde restitüsyon çalışmasının verilerinden nasıl yararlanılacağı noktasında da bilgi kaynaklarının güvenilirlik derecesi önem kazanmaktadır. Çağdaş koruma tekniklerine dair, Türkiye'nin de kabul ettiği, uluslararası ilkeler bu konuda yol gösterici olmaktadır. Tarihi yapıların belge değerinin korunması vurgusunu içeren 1964 tarihli Venedik Tüzüğü'nün 9. maddesinde, onarımın güvenilir belgelere saygıya bağlı olduğu ve "faraziyenin başladığı yerde onarımın durdurulması" ilkeleri ile özgünlüğün korunmasına dikkat çekilmiştir (Ahunbay, 2019: 29, 41; Erder, 1977: 172, 177). Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde (2021: 30, 31) evrensel değer taşıma ölçütü olarak özgünlüğün değerlendirilmesi öne çıkmaktadır. UNESCO'nun danışma organlarından olan Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi'nin (ICOMOS) 1994 yılında Japonya'da bu bağlamda yaptığı toplantı sonucunda Venedik Tüzüğü'nün ruhunda tasarlandığı belirtilerek yayımlanan Nara Özgünlük Belgesi'nde, "kültür mirasına atfettiğimiz değerleri en doğru biçimde algılamanın yolu; bilgi kaynaklarının inanılır olmasına ve doğru anlaşılmasına" bağlanmıştır. Yapıtın bünyesinde ya da dışında olabileceğinden bahsedilen bu kaynaklar, "tasarım ve biçimi, malzeme ve nesneyi, kullanım ve işlevi, gelenek ve teknikleri, konum ve yerleşimi, ruh ve anlatımı, ilk tasarım ve tarihsel evrimi" olarak sıralanmıştır (13. Madde). Bu doğrultuda, restitüsyon çalışması kapsamında güvenilir belgelere dayalı unsurlara sadık kalmak esastır. Güvenilirlik derecesi en zayıf sayılan karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin güvenilir belgelerle desteklenmediği durumlarda restorasyon müdahalelerinde bu verilerin esas alınması uygun bulunmamaktadır. ICOMOS Türkiye'nin hazırladığı (2013) Türkiye Mimari Mirasın Korunması Bildirgesi'nde de konuyla ilgili olarak şöyle denilmiştir:

"...özgünlüğü dikkate alınmadan ve onarılabilir maddi varlığı yok edilerek yeniden ve yeni tasarım, taşıyıcı sistem, malzeme ve işçilik ile ve yeni bir çevre içinde inşa edilen yapıların korunmuş olduğundan söz edilemez. ... Bu konularda yasalar, yönetmelikler ve ilke karar-

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

larında var olsa dahi ve yenileme başlığı altında mimari kültür mirasının yok edilmesine ve yanıltıcı sonuçların ortaya çıkmasına neden olan hükümlerin ve uygulamaların doğrudan bahsedilemez.”

Makale konusu çalışmaya konu olan yapı, Yozgat Merkez İstanbulluoğlu Mahallesi’nde yer alan Fatih (Kilise) Camisi’dir. 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması’na ek protokol doğrultusunda gerçekleşen Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesi sürecinde özgün işlevini yitirmiş, geç Osmanlı dönemine ait bir Rum Ortodoks kilisesidir. Fener Rum Patrikhanesi (FRP) kaynakları ve Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (KAAM) kayıtlarına göre özgün adı “Agios Haralambos” ve yapım tarihi 1858 olmalıdır (FRP, 1905: 144; KAAM, 35, 113). Yapı, İl Özel İdaresi’nin mülkiyetinde erkek sanat okulu, sinema, halı/kilim deposu gibi çeşitli kullanımların ardından 29.05.1991 tarihinde Vakıflar Genel Müdürlüğü’nün mülkiyetine geçerek Valiliğin ve halkın da talebiyle camiye dönüştürülmüştür¹. Günümüzde cami olarak kullanılmaktadır.

Anadolu’nun pek çok yerinde olduğu gibi Yozgat’ta da anıtsal mimarlığın yakın geçmişi tanımlanırken, gayrimüslimlere ait eserlere bakış yüzeysel olmuştur. Kent içinde önemli bir anıtsal yapı olan Yozgat Fatih Kilise Camisi, kentte ayakta kalan tek kilise olması, şehrin kültürel çeşitliliğine ve tarihsel derinliğine sunduğu katkıya rağmen; yeni tamamlanan onarımdan önceki 1990’lı yıllarda olmak üzere pek çok kez onarılmış; ancak, önceki onarımların hiçbirinde rölevesi çıkarılarak belgelenmemiş bir anıttır. Kaldı ki, yakın zamanda projelendirilip onarılmasına karşın halen pek çok açıdan bilinmezliğini korumaktadır. Yapı, Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun 10.03.1979 gün ve A-1578 sayılı kararı ile korunması gerekli kültür varlığı olarak tescil edilmiştir. Kayseri Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 18.09.2014 tarih ve 1218 no’lu kararıyla yapı 1. grup kültür varlığı olarak tanımlanmıştır.

Yapının tarihine ait görsel belgelerin kısıtlı olması nedeniyle restitüsyonları ve restorasyon projesi üretilmesi söz konusu olduğunda zorluklarla karşılaşmıştır. Bu nedenle, özgün biçimine dair hiçbir belgeye ulaşılamayan noktalar için referans bulmak amacıyla analogik verilere, yani benzer dönem ve üsluptaki yapılar örnek alınıp karşılaştırmalı çalışmayla elde edilen verilere başvurulmuştur.

2017 yılında tamamlanmış “Yozgat Fatih Kilise Camii Restorasyon Projesi” başlıklı yüksek lisans tezinde² yer alan veriler de kullanılarak hazırlanan bu çalışmanın amacı, bir analogik çalışma yöntemi ortaya koyarak bu yöntemle elde edilen veriler bütünüünün restitüsyon çözümleme önerisi geliştirmek üzere değerlendirilmesine ilişkin süreci ve sonucunu, ulusal ve uluslararası koruma ilkelerinin ışığında paylaşmaktır.

Çalışmanın başında yapı; konumu, tarihsel süreci, mimari özellikleri (plan, cephe düzeni ve mimari öğeleri), taşıyıcı sistemi, örtü öğeleri ve çatısı, malzeme özellikleri başlıkları altında tanımlanması amacıyla hem yerinde hem de arşivlerde incelemeler yapılmış, çok sayıda kuruma başvurulmuştur.³

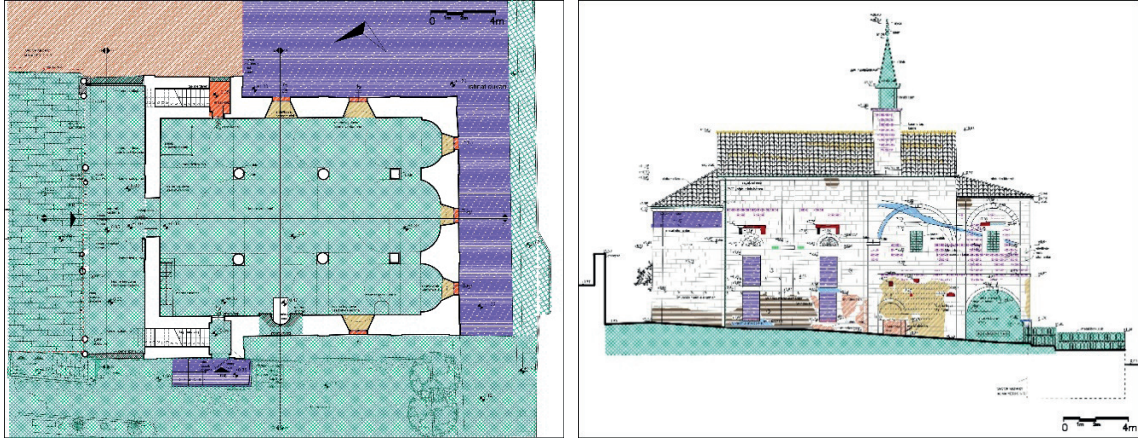
1 Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü ve Sivas Koruma Bölge Kurulu’ndaki dosyasından yazışmalara dayalı bilgi

2 İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Restorasyon Yüksek Lisans Programı’nda Prof. Dr. Yegân KÂHYA SAYAR’ın danışmanlığında yürütülen tez çalışması

3 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivleri (kilise defterleri, salnameler ve Yozgat ve çevresindeki yapılarla ilgili yazışmaları içeren belgeler), Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (KAAM), Yozgat Tapu ve Sicil Müdürlüğü ve Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü, Harita Genel Komutanlığı’nın hava fotoğrafları arşivi, Vakıflar Genel Müdürlüğü (proje, fotoğraf ve yazışmalar), Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü (proje, fotoğraf ve yazışmalar), Sivas Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu (tescil fişi, kurul kararları, yazışma ve fotoğraflar), Yozgat Müzesi Arşivi (fotoğraf ve yazışmalar), Yozgat Müftülüğü (yazışma ve 1990’lı yıllara ait fotoğraflar), Yozgat Belediyesi (Belediye Meclisi kararları, yapıyla ilgili Koruma Amaçlı İmar Planı notları, hâlihazır harita, Fen İşleri Müdürlüğü, İmar ve Şehircilik Müdürlüğü ile Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü arşivleri), Yozgat Valiliği (İl Özel İdaresi fotoğraf arşivi), Fener Rum Patrikhanesi Kütüphanesi (Kitaplar), Alman Arkeoloji Enstitüsü fotoğraf arşivi, Houshamadyan Ankara Vilayeti Yozgat Sancağı Ermeni Fotoğrafları Arşivi, İSAM Kütüphanesi (Çeşitli kitaplar), İBB Atatürk Kitaplığı (Bafıralı Yanko Seyahatnamesi, 1889), Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü Kütüphanesi, İTÜ, Bilkent, ODTÜ ve Yıldız Teknik Üniversitesi Kütüphaneleri, İTÜ Mimarlık Fakültesi Kütüphanesi, Koç Üniversitesi ANAMED Kütüphanesi [Evliya Çelebi (XVII. yy.), J. Macdonald Kinneir (1813 ve 1814), Charles Texier (1832), M. Paptistin Poujoulat (1837), William John Hamilton (1835-1842), Andreas David Mordtmann (1850-1859), Georges Perrot (1864), Frederick Burnaby (1876), Vital Cuiet (1890’lar), William Mitchell Ramsay (1852-1916), Bayan Chantre (1893) gibi Yozgat’ta bulunmuş gezginlerin seyahatname ve çizimleri].

Özge Özeke Eski

Bunların dışında Yozgat'ın köklü ailelerinden, bilhassa kilisenin bulunduğu mahallede oturan yaşlılara, ya da Sümerbank (Sümer Halı) kullanımındayken yapıda uzun süre yönetici olarak çalışmış Ali Özel'e ulaşılarak sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Daha sonra rölövesi çıkarılan yapıdaki bozulmalar; "Niteliksiz ekler ve yanlış müdahalelerden kaynaklanan bozulmalar" ve "Çevresel etmenler ve bakımsızlığa bağlı bozulmalar" olarak iki grupta incelenerek rölöve üzerinde renklendirilmiş bozulma analizi paftaları hazırlanmıştır (Şekil 1). Rölöve üzerine renkli olarak malzemeler de işlenip malzeme analiz paftaları hazırlandıktan sonra yapının farklı kullanımlar sırasında geçirdiği değişiklikler incelenmiş, restitüsyon sorunları saptanmıştır.

Şekil 1: (a) Zemin Kat Planı (b) Kuzey Cephesi Analitik Rölöve Paftaları

Restitüsyon sorunları ekseninde, yani yapının yakın çevresi, planı, cepheleri, örtü öğeleri, çan kulesi, kapı ve pencereleri, sütun başlıkları, gibi en çok değişime uğramış olan unsurlar ele alınarak hazırlanan ve Tablo 1'de özeti sunulan kronolojik analiz tablosunda⁴, yapının fiziksel durumundan elde edilen bilgiler, yapıyla ilgili kişilerin sözlü anlatımları, kurum arşivlerindeki yazılı ve görsel belgelerden elde edilebilen tüm verilerin özeti ile birlikte bilinmezlikler "?" ile gösterilerek bir araya getirilmiştir. Tablodaki veriler, tez çalışmasında (Özeke, 2017) yer verilen fotoğraflara, ya da dayanağı olan belgeye/sözlü tarih çalışması verilerine atıfta bulunularak yazılmıştır.

Kilisenin yapıldığı dönemdeki durumu ve zaman içinde geçirdiği değişimler; eski fotoğraflar, yazılı ve sözlü kaynaklar doğrultusunda saptanmaya çalışılmışsa da özellikle yapının inşa edildiği tarihten 1930'lara kadarki dönem ve yapının kilise dışındaki işlevlerde kullanıldığı takip eden yıllar, mimari açıdan bilinmezliğini korumaktadır. 1930'lardan 1990 yılına kadarki döneme ilişkin ise kullanım biçimi ve fiziksel durumuna ilişkin anlatımlar ve hava fotoğrafları bulunmakla birlikte, yeterli görsel ve fiziksel veriye ulaşılamadığından; eldeki verilerin restitüsyon çalışması için yeterli olmadığı görülmüştür. Bu nedenle restitüsyon önerisi, eldeki yazılı ve görsel belgelerin yanı sıra, yakın çevreden Akdağmadeni ve Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde bulunan 19. ve 20. yüzyıl kilise örnekleriyle yapılan ayrıntılı analogik çalışmadan elde edilen verilerden yararlanılarak geliştirilmiştir.

Çalışmanın analogik çalışma kısmında yararlanılan kaynaklar Sacit Pekak'ın Kapadokya, Nevşehir ve çevresi (Pekak, 1998b, 1998a, 2009a, 2009b); Niğde ve çevresi (Pekak, 1999), Aksaray ve çevresindeki 19. yüzyıl kiliselerine (Pekak, 2000) ilişkin çalışmaları; Fügen İlt'er'in 19. yüzyıl İç Anadolu ve Ege bölgeleri azınlık yapıları üzerine çalışmaları (İlt'er, 1988, 1994), Özlem Tanış'ın Germir'deki eş zamanlı kiliselere ilişkin tez çalışması (Tanış, 2006) ve Şeyda Güngör Açıkgöz'ün "Kayseri ve Çevresindeki XIX. Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler" başlıklı tezinden (Açıkgöz, 2007) yararlanılarak, bölge kiliseleri taranmıştır. Bunlara ek

⁴ Ayrıntıları için bkz. Özeke (2017).

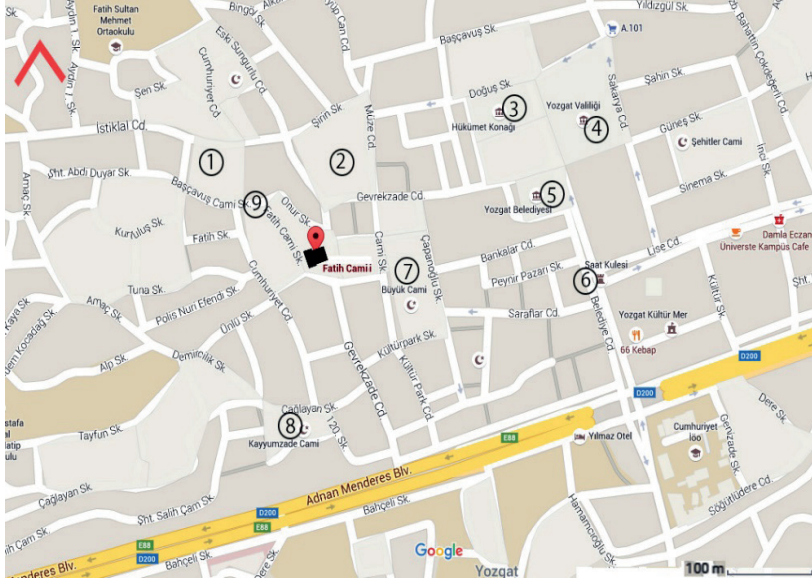
Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

olarak, Ayşe Aydın'ın aynı dönem kiliselerine bölge dışından örnekler sunan "XIX. yüzyıl Mersin Kiliseleri" isimli kitabındaki (2011) kilise yapılarından çalışmaya katkı sunabilecek üç örnek seçilmiştir. Bu örneklerdeki, çalışma konusu yapıda restitüsyon güçlüğü çekilen noktalar 12 adet tabloda gruplanmıştır.

2. Yapının Tanıtımı

Konum

Fatih Kilise Camisi, Yozgat'ın Merkez İstanbulluoğlu Mahallesi'nde 42 pafta, 594 ada, 4 no'lu parselde, kentnin ana arteri olan Adnan Menderes Bulvarı'nın kuzeyinde, şehrin önemli anıtsal kamu yapılarının ortasında, geleneksel sivil mimarlık örneklerinin de bulunduğu bir bölgede konumlanmıştır (Şekil 2).

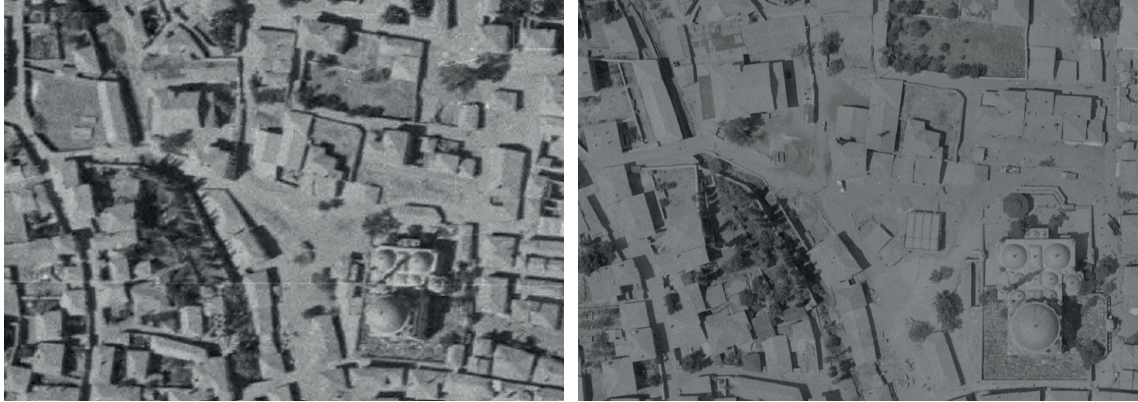
Şekil 2: Yapının yakın çevresi; 1. Başçavuş Camii, 2. Nizamoğlu Konağı (Etnoğrafya Müzesi), 3. Hükümet Konağı, 4. Yozgat Valiliği, 5. Yozgat Belediyesi, 6. Saat Kulesi, 7. Çapanoğlu Camii, 8. Kayyumzade Camii, 9. İkizler Konağı.

Yapım tarihi

Fener Rum Patrikhanesi'nin 1904 yıllığında, Yozgat'ın merkezinde bir adet Rum kilisesi bulunduğu, bunun 1858 yılında, önceden var olan daha küçük bir kilisenin yerine, 180 Rum Ortodoks aile tarafından, Rum tüccarların yardımıyla yaptırılmış görkemli bir kilise olduğu, kilisenin iki papazı olduğu, burada gümüş kaplı kapağında Türkçe yazılar bulunan bir mezar ve içinde Aziz Haralambos'a ait kemiklerin bulunduğu kaydedilmiştir (1905: 144). Yapının çevresine geçmişte çeşitli yeni yapılar ve yollar inşa edilip yıkıldığından günümüzde bir mezar izine rastlanmamıştır. Yozgat'ın merkezinde 1858 yılında 180 Rum aile tarafından yaptırılmış ve iki papazı olan kiliseden Kimisoglu'nun (Κοιμωσίου) Kapadokya bölgesine ilişkin kitabında da söz edilmektedir (2005: 323,324). Atina Küçük Asya Araştırmaları Merkezi kataloğunda Yozgat'ın merkezinde "Agios Haralambos" adlı bir kilise ve üç Rum okulunun kaydına ulaşılmıştır (KAAM: 35) Vital Cuinet, 1890'larda yaptığı seyahate dair kayıtlarında, Yozgat'ta 550 erkek öğrencinin eğitim gördüğü 6 adet Rum-Ortodoks okulu ve bir tane Rum kilisesi bulunduğunu (Cuinet, 2001: 6,41) belirtmektedir. Diğer yandan, İstanbulluoğlu Mahallesi'nin yaşlı yerleşiklerinden bazıları, sözlü araştırmada kilisenin 1910'larda inşa edildiğini belirtse de somut bir dayanağı bulunamayan bu bilginin birkaç kişi tarafından dile getirilmiş olması; yapının 1858'de inşa edilmiş, 1890'larda kullanımda olup 20. yüzyıl başlarında yeniden yapılmış veya tadilat görmüş olma olasılığını da akla getirmektedir.

Tarihçesi

İnşasından nüfus mübadelesine kadarki durumuyla ilgili bir belgeye ulaşamayan kilisenin, mübadele sonucu cemaatini kaybetmesinden sonraki döneme ait en eski belgeler Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü'nün arşivindeki 32 sıra numaralı, 1933 Eylül ayına ait tapu kaydı ve 06.09.1937 tarihli tapu beyannamesi ile ekleridir. Bu kayıtlarda yapının 1933 öncesinde şahıs mülkiyetinde olduğu belirtilmiş, cinsi "Kargir Tamirhane" olarak kaydedilmiştir. 1933 öncesinde şahsa ait olduğuna dair şerh bulunan kayıta, edinme sebebi kısmında "Rumlardan metruk olup kanun-ı mahsusasına tevfikeyen Hazine-i Maliye'ye kaldığı anlaşılmıştır" açıklaması yer almakta, 1937 yılında da *Hususî Muhasebeye* satıldığı bilgisi verilmektedir. Ayrıca, çevresindeki konutlar ve Gazi Paşa Mektebi binasından söz edilmiştir. Yapının güneydoğusundaki Gazi Paşa Mektebi ve kilise ilk kez 1940'lara ait fotoğrafta görülebilmiş (Şekil 4), 1949⁵ ve 1955⁶ yılına ait hava fotoğraflarında da mevcut olup 1966⁷ yılında çekilen iki hava fotoğrafında yıkılmış olduğu görülmüştür (Şekil 3).

Şekil 3: Harita Genel Komutanlığı, (a) 1955, Foto No: 640_838 (b) 1966, Foto No: 1738_430/1

Yozgat'ta yetişmiş 1938 doğumlu bir araştırmacı olan Ali Şakir Ergin, bu yıllarda yapının Yozgat'taki ilk Erkek Sanat Enstitüsü'nün kullanımında olduğunu, yanındaki iki-üç katlı ahşap binanın –Gazi Paşa Mektebi olmalı- okulun idare binası olarak hizmet verdiğini ve kilisenin de okulun demircilik ve marangozluk atölyesi olarak kullanıldığını anlatmıştır (2012).

Şekil 4: Yapının Güneydoğusunu Gösteren (Kilise Sağda) Fotoğraf (Coşkun, 1946)

5 Harita Genel Komutanlığı, 1949, Foto No: 233_146

6 Harita Genel Komutanlığı, 1955, Foto No: 640_838

7 Harita Genel Komutanlığı, 1966, Foto No: 1738_430/2 ve 1738_430/3

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Daha sonra yapının 1950'lerde sinema filmi gösteriminde kullanıldığı, sözlü tarih çalışmasında ortak bilgi olarak ortaya çıkmış, 1990 yılına ait bir fotoğrafta güney cephesinde kalan "Gösterilen Film" yazısıyla teyit edilmiştir (Şekil 5). Yozgat Belediyesi kayıtlarındaki en eski kadastral plan olan 1965 yılına ait planda ve hava fotoğraflarında yapının batısından Çatak Deresi'nin geçtiği ve güney doğusundaki mektebin yıkılmasıyla boşalan parselin belediye tarafından kamulaştırıldığı görülmüştür (Şekil 3).

Takip eden yıllar; en önemlisi ekte sunulan tescil fişi, komisyon raporları, koruma kurulu kararları gibi belgelerden izlenebilmiştir (EK). Bu belgelerde de bu dönemde yapının Sümerbank tarafından (Şekil 5) halıcılık okulunun bir parçası olarak kullanıldığı, depo olarak kullanılırken son derece olumsuz müdahalelere maruz kaldığı, çeşitli onarımlar geçirdiği bilgilerinin yanı sıra bu onarımlarda yapılan müdahaleler ve yapıya bitleştirilip sonra yıkılan niteliksiz eklentilerle ilgili ayrıntılı açıklamalar ve görseller bulunmaktadır.

Şekil 5: Güney Cephesinde Sümerbank Tabelası ve "Gösterilen Film" Yazısı (Yozgat Müftülüğü, 1990)

1991 yılında İl Özel İdare Müdürlüğü'nün 29.05.1991 tarih, 389 sayılı yazısı ve buna ekli Yozgat Vilayeti Daimî Komisyonu'nun 23.05.1991 tarihli kararına dayanılarak taşınmazın tamamı 7044 sayılı Kanunun 1. Maddesi uyarınca Vakıflar Genel Müdürlüğüne tahsisen tescil edilmiştir. Yozgat Valiliği Kültür Müdürlüğü'nün yapının camiye çevrilmesine yönelik talebi, Kayseri Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 08.03.1991/973 tarih ve sayılı kararıyla, kilisenin yakınında Yozgat Büyük Camii'nin (Çapanoğlu) bulunması gerekçesiyle, uygun görülmemişse de Yozgat Valiliği'nin 07.02.1992 tarih ve 66/811-209 sayılı yazısında "şehrin merkezindeki camilerin ihtiyaca cevap vermemesinden dolayı mülki idarenin de görüşü alınarak, anılan yerin camiye çevrilmesi maksadıyla Vakıflar Genel Müdürlüğüne devredildiği" belirtilmiş; Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından Koruma Kuruluna yapılan başvuru üzerine; 20.03.1993 tarih ve 139 sayılı Kurul toplantısında *koruma-kullanma dengesi, kullanıcıları, yatırım büyüklüğü, fayda-zarar analiziyle ilişkilendirilmiş bir projenin sunulması durumunda konunun değerlendirilebileceğine* karar verilmiştir. Bunun üzerine, Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü yetkililerinin verdiği bilgiye göre ismi kaydedilmemiş bir şahsın bağışıyla finanse edilen kapsamlı bir onarım geçirmiş ve 1996 yılında "Fatih Camii" adını almıştır. 1990'lı yıllarda yapılan iki büyük onarımda niteliksiz ekler kaldırılmış, yapının pek çok bölümü yenilenmiş, cami kullanımına yönelik mihrap, minber gibi ekler getirilmiştir. Vakıflar Genel Müdürlüğü kayıtlarında bu müdahalelere ilişkin bir rapor, rölöve veya projeye ulaşılamamışsa da diğer kurumlardan elde edilen yazılı ve görsel belgelerin incelenmesiyle bu iki onarımdaki müdahaleler büyük oranda ayırt edilerek kronolojik analiz kapsamında çözümlenmiştir.

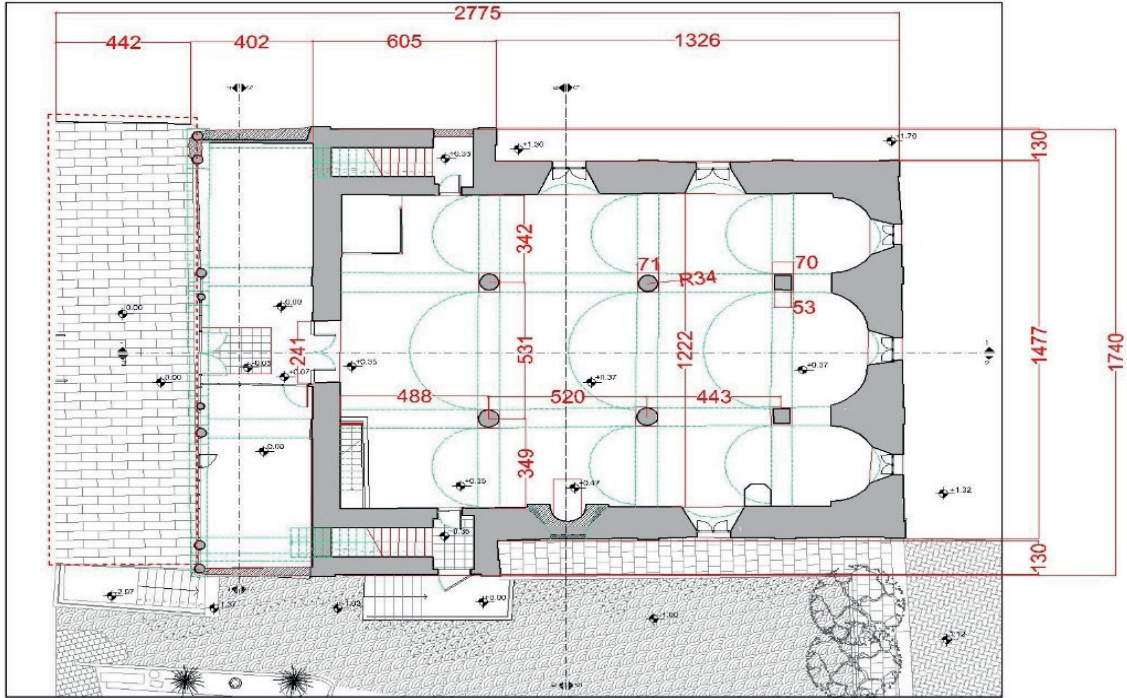
Özge Özeke Eski

Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Kurulu tarafından 29.04.2011 tarih, 2329 sayılı kararla uygun bulunarak 11.05.2011 tarih, 172 sayılı Belediye Meclisi kararıyla onaylanan Yozgat Koruma Amaçlı İmar Planı'nda kentsel sit alanları içinde kalan yapı için basit onarım yapılması öngörülmüştür. 2011 yılında Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından Sivas Kültür ve Tabiat Varlıkları Koruma Bölge Kuruluna basit onarım başvurusu yapılmış; Kurulun 29.04.2011 tarih ve 2327 sayılı kararında onarımın *esaslı onarım projesi doğrultusunda* yapılabileceğini belirtmesi üzerine proje hazırlık süreci başlatılmıştır.

Tez çalışmasıyla eş zamanlı olarak, Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesinde 13.05.2014 tarihinde doğrudan temin yöntemiyle hazırlatılan rölöve, 16.10.2014 tarih ve 1254 no'lu; restitüsyon ve restorasyon projeleri ile raporları da 12.04.2017 tarih ve 2599 no'lu Koruma Bölge Kurulu kararlarıyla onaylanmıştır. Uygulama işinin 16.02.2018 tarihli açık ihalesi sonucunda "Yozgat Merkez Fatih Cami Restorasyonu ve Şeyh Muhittin Halveti Tekkesi Rekonstrüksiyonu 2018-2019 Yılları İşi" sözleşmeye bağlanmıştır. Uygulama sürerken Koruma Bölge Kurulu'nun 05.10.2018 tarih ve 3524 no'lu kararında yapıya bitişik olarak minare yapılması uygun bulunmuşsa da bu karar uygulamaya geçmemiş, onarım 2020 yılının sonunda tamamlanmıştır (VGM n.d., sec. 66.00.01/030 no'lu dosya). Uygulama sırasında ortaya çıkan yeni unsurlarla ilgili bir belgeleme ya da proje revizyonu yapılmamıştır.

Mimari özellikleri

Yapı üç nefli bazilikal planlıdır (Şekil 6). Zemin kat planı; 12,20m x 17,45m boyutlarında, naos (harim) ile batısında 3,66m x 16,59m boyutlarındaki narteksten meydana gelmektedir. Naosta kemer açıklıkları yan neflerde yaklaşık 2,9m, orta nefte 4,6m'dir. Sütunlar birbirine dairesel kemerlerle bağlanmıştır. Apsis ve iki yanındaki pastoforion hücreleri aynı hizadadır ve doğu cephesinde dışarı taşmamaktadır. Narteksin üzerinde, naosun kuzey ve güneyinden simetrik birer merdivenle ulaşılan, kolları güney ve kuzey duvarlarına uzanan "U" planlı bir galeri katı (*gynekaion*) bulunmaktadır. Merdivenlerin bulunduğu bölüm, kuzey ve güneyde cepheden yaklaşık 1,30m dışarı taşmaktadır.

Şekil 6: Yapının 2011 Yılında Hazırlanan Zemin Kat Plan Rölövesi

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Yalın tasarımlı cephelerde içerideki aksları ve kat seviyelerini yansıtmak üzere dizilen plastırlar ve kat silmesi cephelere boyut kazandırmakta ve dairesel hafifletme kemerleri ve düz söveli birer pencere veya kapı bulunan bölümler oluşturmaktadır. Dış yüzeyler 27-30cm yüksekliğinde, çeşitli boylarda kesme taşlarla, yanaşık derz tekniğiyle inşa edilmiştir. Gözenek özellikleri bakımından olmasa da renk farklılığı makroskopik olarak saptanabilen iki farklı karakterde taş, geçmişte yenilenen bölümlere işaret etmektedir. Kuzey ve güney cepheleri birbirine simetrik olarak düzenlenmiştir. Narteks sütun başlıkları, kat silmesi ve üzerinde pencere hizalarında çapı pencerenin kısa kenarı kadar olan yarım daire biçimindeki alınlıklarında merkezinden alınlık kemerinin iç eğrisine doğru ışınsal kabartmalar, kuzey ve güney pencere alınlıklarının üzerindeki iki yanında konsol çıkmaları bulunan damlalıklar, söve üzerlerindeki kornişler ve ana giriş hizasında, galeri seviyesinde, pencere kornişinin üzerindeki kabartmalı kare pano, cephelerdeki plastik unsurlardır.

Taşıyıcı sistemi oluşturan sütunlar ve duvarlar birbirine kemerler ve beşik tonozlarla bağlanmaktadır. Yapı, 25-30cm'lik kesme taş blokların yığılma sistemiyle, yanaşık derz tekniğinde örülmesiyle inşa edilmiştir. Çekme gerilmelerine karşı demir gergiler kullanılmıştır. Duvar örgüsü içinde, görülemez de çekme gerilmelerini karşılamak üzere demir kenetler; sütun başlıklarında ve kemerlerde ise demir zıvanalar kullanılmış olmalıdır. Cephelerde bu elemanların dışarı çıktığı noktalarda kılıçlar (Tanyeli, 1990:76-79, 152) görülmektedir.

Örtü sistemi, kemerler ve tonozlar üzerinde ahşap kirişleme ve kiremit örtülü çatıdan oluşmaktadır. Narteksin düz tavanı, galeri katının döşemesini oluşturmaktadır. Naos son restorasyon öncesinde tamamen beşik tonozlar ile örtülüyken, restorasyonda eskiden mevcut olduğu bilinen orta kubbesi eklenmiştir. Orta nef tonozları yan nef tonozlarından yaklaşık 1,80m daha yüksektir. Narteks üzerindeki galeri katının batısı çapraz tonozlarla, kuzey ve güneydeki kolları beşik tonozlarla örtülmüştür. Ana kütle, beşik çatıyla, narteks ve apsisin olduğu bölümler, daha alçak kırma çatılarla örtülerek kiremitle kaplanmıştır.

3. Eldeki Belgelerle Kronolojik Analiz

Kronolojik analizde yapının tarihçe başlığı altında anlatılan geçmişi, en önemli dönüm noktası olan Türkiye-Yunanistan nüfus mübadelesinin yanı sıra araştırma sonucunda elde edilen belgelerin sunduğu verilere göre yapının değişim geçirdiği yıllar esas alınarak dört döneme ayrılmıştır. Birinci dönem, yapının kilise olarak inşa edildiği 1858 yılından Yozgat'taki Mübadele dönemine (1925-1927) kadar, özgün işlevini sürdürdüğü dönemdir. Bu döneme ilişkin bir veriye ulaşılamamaktadır. İkinci dönem, Mübadeleden cami olarak kullanılmasına kadar, metruk kaldığı ve Sümerbank'a bağlı çeşitli işlevlerde kullanıldığı 1991'e kadarki dönemdir. Çeşitli belgeler bulunsa da yapının mimarisi hakkındaki bilgiler kısıtlıdır. Üçüncü dönem, yapının camiye dönüştürüldüğü onarımları ve cami olarak kullanılmasının ilk yıllarını kapsayan 1990'lı yıllardır. İki ana onarıma ait fotografik belgeler ya da yazışmalar bulunsa da onarımlar Koruma Kurulundan onaylı bir projeye dayalı olmayıp ikincisi sponsorlukla yapıldığından ihale ve hakediş belgeleri de bulunamamıştır. Çalışma sırasında yapı halen kullanılmakta olduğu için kazı, araştırma raspa ve temizleme (liberasyon) yapılamamıştır. 2000'li yıllarda yapının kendisinde yapılan bir değişiklik tespit edilmemekle beraber yapıya kuzeyinden bitişik Sümerbank binasının 2003 yılında alınan Koruma Kurulu kararıyla yıkılarak çevresinin açılmış olması; güneyine peyzaj elemanlarının eklenmesi ve doğusundaki Emniyet Caddesi ile arasına duvar örülmesiyle çevresindeki yollardan koparıldığı avlusuz, açık bir çevre düzenlemesi yapılmış olması gibi değişiklikler nedeniyle son restorasyona kadar uzanan dördüncü bir dönem tanımlanmıştır.

Özge Özeke Eski

Tablo 1: *Yozgat Fatih Kilise Camisi'nin Kronolojik Analizi (Kısaltmalar: STÇ: Sözlü Tarih Çalışması, KK: Koruma Kurulu, İÖİ: İl Özel İdaresi, VGM: Vakıflar Genel Müdürlüğü)*

Dönem	Yıl	İşlev	Mülk.	Yakın Çevre	Plan	Batı Cephe	Kuzey Cephe	Doğu Cephe	Güney Cephe	Örtü Ögeleri	Çan kulesi	Kapı ve Pencere	Sütun başlıkl.
I. Dönem	1858-1926	Kilise	Şahıs/ Hazine	?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
	1927-1933	? Boş (STÇ)		?	?	?	?	?	?	?	?	?	?
II. Dönem	1933-1937	Atölye/ Tamirhane	İÖİ	Tapu	?	?	?	?	?	?	?	?	?
	1946-1949	Erkek Sanat Enstitüsü	İÖİ	Tapu ve STÇ	?	?	?	?	?	Foto.	?	Foto.	?
	1950'ler	Sinema	İÖİ	?	STÇ	?	?	?	?	STÇ	Hava Foto.	?	?
	1965-1966	Halıcılık Okulu Ek Binası/Depo	İÖİ	Tapu, Hava Foto, Kadast. Plan	?	?	?	?	?	Hava Foto	Hava Foto.	?	?
	1979	Halıcılık Okulu Ek Binası/ Depo	İÖİ	KK Raporu (EK)					?	KK Raporu (EK)	?	K.K. Raporu	?
III. Dönem	1990-1993 1. Onarım	Sümerbank Halıcılık Okulu Ek Binası	VGM	Foto.	?	Foto.lar			STÇ ve Foto.	Foto.lar			
	1993-1996 2. Onarım	Cami	VGM	Foto.lar									
IV. Dönem	2000'ler	Cami	VGM	Kadast. Durum	—	—	—	—	—	Foto.	Foto.	—	—

4. Yapının Restitüsyon Sorunları

Yapının başlıca restitüsyon sorunları plan (vaziyet planı ve yapının planı), cepheler, örtü ögeleri, çan kulesi, yapı elemanları ve bezeme elemanları başlıkları altında tanımlanmış ve eldeki belgelerle çözümlenmiştir.⁸ Yapıdan gözlemlenilen elde edilen veriler ve fotoğraf, resmi rapor ve yazı gibi tarihi belgeler, güvenilirlik derecesi en yüksek olan bilgi kaynakları olarak restitüsyona yönelik soruların bir kısmını yanıtlamakla birlikte, farklı kullanımlar sırasında görmüş olduğu ağır müdahalelerin pek çok izi büyük ölçüde yok etmiş olması nedeniyle özgünlüğünü kaybettiği bilinen döşeme, naos sütun başlıkları, kapı ve pencereler, apsis ögeleri, galeri korkulukları, örtü ögeleri, çan kulesi, bezeme programı vb. unsurların özgün yapıda nasıl olduğu, kronolojik analiz tablosunda da görüldüğü gibi bilinmezliğini korumuştur (Tablo 1).

Örneğin tonozlar dışındaki çatı örtüsü, cephe duvarlarının üst kısımları, doğu ve batı kalkan duvarları ile saçaklar değiştirilmiştir. Tescil komisyonu raporu (EK) gibi belgeler ve eski fotoğraflardan, orta nefi örten üç beşik tonozdan ortadakinin özgün olmadığı anlaşılmaktadır. 1979 yılına ait bu raporda varlığından bahsedilen, 1990'lardaki onarım öncesine ait fotoğraflarda da pandantifleri görülen (Şekil 7) kubbenin kendisine ilişkin bir çizim ya da fotoğrafa ulaşılamamıştır.

⁸ Ayrıntılı çözümlenme için bkz. Özeke, Ö. 2017.

Şekil 7: Naostan galeriye bakış, kaldırılan kubbenin pandantifleri (Yozgat Müftülüğü, 1990).

Eski fotoğraflarda, çatı örtüsünün günümüzde olduğu gibi alaturka kiremitle kaplı olduğu görülmekle birlikte (Şekil 4, 5), son restorasyon kapsamında ve ondan önceki müdahalelerde çatının tamamı birkaç kez değiştirildiğinden, özgün olmadığı düşünülen eski kiremitlerin, günümüze ulaşmadığı düşünülmektedir. Yapının 1949, 1955 ve 1966 yıllarına ait hava fotoğraflarında (Şekil 3) görülen çatı çözümünün, yapının özgün galeri katı-naos ilişkisine uygun olmadığı düşünülmektedir. Batıdaki kalkan duvarının üzerinden, yaklaşık 2,2 m alt kottaki narteks döşemesinin üzerine doğru devam eden bu çatı örtüsünü; kalkan duvarında eski fotoğraflarda görülen yuvarlak pencereyi (Şekil 7) kapatması ve karşılaştırmalı çalışmada incelenen kilise örneklerinde kiremit çatı kaplamasına rastlanmaması nedeniyle özgün olmadığı tahmin edilmektedir (Çizelge 6). Bu unsurlar, yapının analojik çalışmaya ihtiyaç duyulan restitüsyon sorunlarını oluşturmaktadır. Kişisel görüşmeler ve karşılaştırmalı analojik çalışma verileri farklı sonuçlar ortaya çıkarabildiğinden güvenilirlik derecesi diğer bilgi kaynaklarından düşük olmakla birlikte sorulara cevap seçenekleri bulma noktasında işlevseldir.

5. Analojik Çalışma

Analojik verilerle referansların bulunması sırasında örnek alınacak yapılar seçilirken öncelikli olarak yapı ile aynı zaman diliminde yapılmış olanlar tercih edilip ikincil tercih olarak biliniyorsa yapının mimarına ait diğer yapıların incelenmesi, son olarak da yöredeki aynı işleve sahip olmayan dönem yapılarının incelenmesi amaçlanmıştır. Ancak, çalışmaya konu olan kilise ile aynı zaman diliminde yapılmış pek çok kilise örneği bulunduğu ve yapının mimarı bilinmediğinden, örnekler öncelikle bölgenin veya komşu bölgelerin dönem kiliselerinden seçilmiştir.

Kiliseler dönemlerine göre taranmış, her bölgeye bir renk tayin edilmiş ve Yozgat Aya Haralambos Kilisesi ile plan, mimari öğeler ve bezeme özellikleri bakımından en çok benzeyen kiliselere Kayseri civarında rastlandığı için, bu bölgeden daha fazla örnek ele alınmış, toplamda haritada şehirlere göre dağılımı

Özge Özeke Eski

ve altında listesi sunulan (Şekil 8) 29 örnekle karşılaştırma yapılmıştır⁹. 50 civarında kilise incelenmiş olmakla birlikte bu kiliseler de zaman içerisinde pek çok değişikliğe ve müdahaleye uğradığı için analogik çalışma 29 kilise ile, restitüsyon sorunları ekseninde kiliselerin özgün kalan kısımları ele alınarak geliştirilmiştir. Bu nedenle makalede kiliselerin tamamının tarihçesi ve mimari özelliklerinin verilmesi yerine, restitüsyon güçlüğü çekilen her unsur için ayrı hazırlanan tablolarda bölgeye göre tayin edilen renklerle gösterilen kiliselerin ilgili unsurlarının fotoğraflarına yer verilmiştir.

1. Yozgat Fatih Kilise Camisi
2. Akdağmadeni Yukarı Kilise (Ortodoks/1862)
3. Akdağmadeni İstanbulluoğlu Kilise Camisi (?/1907)
4. Kayseri Yanartaş Taksiarhis Manastır Kilisesi (Ort./1835-1842)
5. Kayseri Ağırnas Agios Prokopios Kilisesi (Ort./1857)
6. Kayseri Zincidere Ioannis Prodromos Kilisesi ve Agios Haralambos Şapeli (Ort./1844)
7. Kayseri Germir Panagia Kilisesi (Ort./1837)
8. Kayseri Taşlık Agios Georgios Kilisesi (O./Ferman:1906)
9. Kayseri Germir Surp Stephanos Kilisesi (Gregor./1860)
10. Kayseri Tomarza Surp Bogos Bedros Kilisesi (Gr./1837)
11. Kayseri Talas Panagia Kilisesi (Ortodoks/1886)
12. Kayseri Kavaklı Agios Basileos Kilisesi (Ortodoks/?)
13. Kayseri Çukur Agios Nikolas Kilisesi (Ortodoks/1810)
14. Kayseri Endürlük Agia Triada Kilisesi (Ortodoks/1835)
15. Kayseri Zincidere Kilisesi (Protestan/Ferman:1892)
16. Kayseri Darsiyak Kilisesi (Ortodoks/1835-1842)
17. Kayseri Vekse Panagia Kilisesi (Ortodoks/1835)
18. Nevşehir Derinkuyu Başmelekler Kilisesi (Ortodoks/1860)
19. Nevşehir Derinkuyu Aziz Theodoros Kilisesi (Ort./1858)
20. Nevşehir Gülşehir Martir Dimitrius Kilisesi (Ortodoks/1889-1902)
21. Nevşehir Kaymaklı Kilisesi (?/?)
22. Nevşehir Cemil Kutsal Haç Kilisesi (Ortodoks/1838)
23. Nevşehir Ürgüp Sinasos Konstantin ve Helena Kilisesi (Ortodoks/1729, Onarım: 1850)
24. Niğde Ballı Kilisesi (Ortodoks/?)
25. Niğde Ovacık Kilise Camisi (Ortodoks/?)
26. Aksaray Helvadere Aziz Nikolas Kilise Camisi (O./1879?)
27. Aksaray Hagios Georgios Manastır Kilisesi (Ort./1894)
28. Mersin Tarsus Aziz Paulus Kilisesi (Ortodoks/1862)
29. Mersin Tarsus İskiliç Köyü Kilise Camisi (Ortodoks/19.yy?)
30. Mersin Aziz Mihael ve Gabriel Kilisesi (Ortodoks/1852)

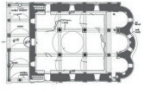
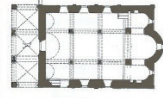
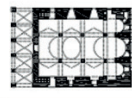
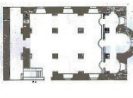
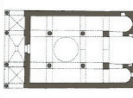
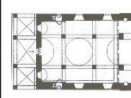
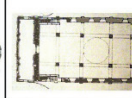
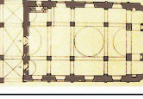
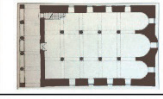
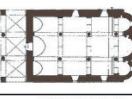
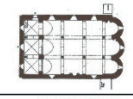
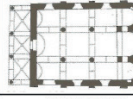
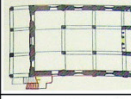
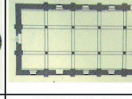
Şekil 8: Karşılaştırma Yapılan Kiliseler, Cemaatleri (Ortodoks/Gregoryen/Protestan) ve Yapım/Ferman Tarihleri

1. Plan, 2. Doğu Cephesi, 3. Kuzey ve Güney Cephesi, 4. Batı Cephesi, 5. Kubbe, 6. Çatı Örtüsü Kaplaması, 7. Çan Kulesi, 8. Döşeme Kaplaması, 9. Pencere ve Kapılar, 10. Galeri Korkulukları, 11. Liturjik Elemanlar, 12. Bezeme Elemanları olmak üzere 12 adet karşılaştırma tablosu oluşturulmuştur. Restitüsyon hazırlanırken çoğunlukla belgelere dayalı öneriler getirilmiştir; ancak analogik değerlendirmeye çözülmesi zorunlu olan kısımlarda bazen yapı ile uyumlu en yakın örnek, bazen de sayıca en çok rastlanan örnek seçilerek öneri geliştirilmiştir. Çatı kubbe örtü sisteminin kemer ve tonozlarıyla ilgili bir restitüsyon sorunu tanımlanmamış olmakla beraber kubbenin özgün karakteri ve çatının örtü kaplaması tartışmaya açık olduğundan örtü sistemine değil bu iki unsura dair karşılaştırma yapılmıştır.

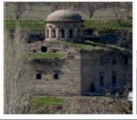

⁹ Kilise seçimlerine ve taranan kiliselere ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz. (Özeke 2017: 5,6)

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Çizelge 1: Plan Şeması Karşılaştırması

KAYSERİ Yanartaş Taksiarhis Rum Kilisesi	KAYSERİ Ağırnas Agios Prokopios Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Taşlık Agios Gregorios Ortodoks Kilisesi	AKSARAY Akyamaç Köyü H.Gregorios Kilisesi (Yeni Cami)	NEVŞEHİR DERİNKUYU Başmelekler Kilisesi	NEVŞEHİR GÜLŞEHİR Martir Dimitris Kilisesi
						
AÇIKGÖZ, 2007, 237, 249, 273, 280				AÇIKGÖZ, 2007, 282		PEKAK, ARK. VE SAN. 84. SAYI, 1998
NEVŞEHİR DERİNKUYU Aziz Theodoros Kilisesi	NEVŞEHİR Kaymaklı Kilisesi	NİĞDE Balh Kilisesi	NİĞDE Ovacık Kilisesi (Cami)	AKSARAY Helvadere Yeni Cami (Aziz Nikolas Kilisesi)	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	MERSİN Tarsus İskilip Köyü Kilise Camisi
						
PEKAK, ARK. VE SAN. 83. SAYI, 1998, 16	PEKAK, ARK. VE SAN. 84. SAYI, 1998, 25	PEKAK, 1999, 35	PEKAK, 1999, 31	PEKAK, 2000, 67	AYDIN, 2011, 49	AYDIN, 2011, 66

Çizelge 2: Doğu Cephesi Karşılaştırması

KAYSERİ Ağırnas Agios Prokopios Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi			KAYSERİ Tavlusun Sırp Toros Kilisesi
				
AÇIKGÖZ, 2007, 317	AÇIKGÖZ, 2007, 337 ve TANIŞ, 2006, 226			AÇIKGÖZ, 2007, 292
KAYSERİ Taşlık Agios Georgios Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	NEVŞEHİR Derinkuyu Martir Dimitris Kilisesi	
				
AÇIKGÖZ, 2007, 371	AÇIKGÖZ, 2007, 299	AYDIN, 2011, 50	PEKAK, ARK. VE SAN. 83. SAYI, 1998, 15	

Çizelge 3: Kuzey ve Güney Cepheleri Karşılaştırması

KAYSERİ Taşlık Agios Georgios Ortodoks Kilisesi	NEVŞEHİR Cemil Kutsal Haç Kilisesi	MERSİN Aziz Mihael ve Gabriel Ortodoks Kilisesi	MERSİN Tarsus İskilip Köyü Kilise Camii	
				
AÇIKGÖZ, 2007, 371	PEKAK, ARKEOLOJİ VE SANAT SAYI 84, 29	AYDIN, 2011, 90	AYDIN, 2011, 45	
KAYSERİ Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi	KAYSERİ Ağırnas Agios Prokopios Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	
				
AÇIKGÖZ, 2007, 299	KUZEY CEPHESİ	KUZEY CEPHESİ	KUZEY CEPHESİ	
KAYSERİ Tomarza Sırp Bogos Bodros Kilisesi				
				
AÇIKGÖZ, 2007, 363	AÇIKGÖZ, 2007, 317	TANIŞ, 2006, 227	AYDIN, 2011, 50, 52	
KUZEY CEPHESİ	GÜNEY CEPHESİ	GÜNEY CEPHESİ	GÜNEY CEPHESİ	

Özge Özeke Eski

Çizelge 4: Batı Cephesi Karşılaştırması

KAYSERİ Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi	KAYSERİ Ağırnas Ağios Prokopios Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Germir Surp Stephanos Kilisesi	KAYSERİ Taşlık Ağios Georgios Ortodoks Kilisesi	YOZGAT Akdağmadeni Yukarı Kilise
ÇAĞIKGÖZ,2007:299-317		TANIŞ, 2006:7	ÇAĞIKGÖZ,2007:371	http://www.akdagmadeni.com/akdagmadeni-tarihli-yapilar.html
AKSARAY Hagios Gregorios Manastır Kilisesi	NEVŞEHİR Ürgüp Mustafaapaşa Sinasos Kilisesi	NEVŞEHİR Kaymaklı Kilisesi	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	MERSİN Aziz Mihael ve Gabriel Ortodoks Kilisesi
SUNAY, 2008: 234	PEKAK, 2009:166	PEKAK, 1998: 25	AYDIN, 2011: 49	AYDIN, 2011: 92

Çizelge 5: Kubbe Karşılaştırması

KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Talas Yeni Cami	KAYSERİ Zincidere Ioannis Prodromos Kilisesi	KAYSERİ Endürlük Agia Triada Kilisesi	AKSARAY Hagios Georgios Manastır Kilisesi	NEVŞEHİR Derinkuyu Başmelekler Kilisesi	NEVŞEHİR Gülşehir Martir Dimitrios Kilisesi

Çizelge 6: Çatı Örtü Kaplaması Karşılaştırması

KAYSERİ GERMİR Panagia Kilisesi	KAYSERİ ENDÜRLÜK Agia Triada Kilisesi	KAYSERİ Darsiyak Kilisesi	KAYSERİ Yanartaş Kilisesi	KAYSERİ İNCESU Ağios Dimitrios Kilisesi	KAYSERİ AĞIRNAS Ağios Prokopios Kilisesi
ÇAĞIKGÖZ, 2007, 338	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 316	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 297	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 302	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 333	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 319
KAYSERİ TAVLUSUN Ağios Basileos Kilisesi	KAYSERİ SURP ASVAZDZİN Kilisesi	KAYSERİ Panagia Kilisesi	KAYSERİ VEKSE Panagia Kilisesi	KAYSERİ TALAS Panagia Kilisesi	NEVŞEHİR DERİNKUYU Başmelekler Kilisesi
ÇAĞIKGÖZ, 2007, 322	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 381	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 354, 322	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 325	ÇAĞIKGÖZ, 2007, 354, 355	ERDEMİR, 2014, 494

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Çizelge 7: Çan Kulesi Karşılaştırması

KAYSERİ GERMİR Panagia Kilisesi	KAYSERİ KARACAÖREN Agios Georgios Kilisesi	KAYSERİ KAVAKLI Agios Basileos Kilisesi	KAYSERİ ÇUKUR Agios Nikolas Kilisesi	KAYSERİ TAŞLIK Agios Georgios Kilisesi	KAYSERİ ENDÜRLÜK Agia Triada Kilisesi
					
AÇIKGÖZ, 2007, 335, 370					
KAYSERİ Zincidere Kilisesi	NEVŞEHİR Cemil Kutsal Haş Kilisesi	NEVŞEHİR DERİNKUYU Aziz Theodoros Kilisesi	NEVŞEHİR Damat İbrahim Paşa İlkokulu Bahçesindeki Çan Kulesi	NİĞDE Ovacık Kilisesi	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi
					
TANIŞ, 2006; AÇIKGÖZ, 2006, 348	PEKAK, ARK. VE SAN., 84. SAYI	PEKAK, ARK. VE SAN. SAYI 83.SAYI	PEKAK, ARK. VE SAN. SAYI 83.S AYI	PEKAK, 1999, 33	AYDIN, 2011, 50

Çizelge 8: Döşeme Kaplaması Karşılaştırması

MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	YOZGAT Akdağmadeni Yukarı Kilise	KAYSERİ Zincidere İoannis Prodromos Kilisesi	KAYSERİ Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi	AKSARAY Hagios Gregorios Manastır Kilisesi	KAYSERİ Talas Panagia Kilisesi	KAYSERİ Vekse Panagia Kilisesi
						
AYDIN, 2011, 54	Foto: Ozge ÖZBEKİ, 2011	AÇIKGÖZ, 2007, 347	AÇIKGÖZ, 2007, 302	SUNAY, 2008, 239, 241	AÇIKGÖZ, 2007, 353	AÇIKGÖZ, 2007, 326

Çizelge 9: Pencere ve Kapı Karşılaştırması

KAYSERİ Germir Panagia Ort. Kilisesi	KAYSERİ Tomarza Surp Bogos Bedros Kilisesi	KAYSERİ Zincidere İoannis Prodromos Kilisesi	KAYSERİ Ağırnas A. Prokopios Ort.Kil.	KAYSERİ Yanartaş T. Rum Manastır Kilisesi
				
TANIŞ, 2006, 168	AÇIKGÖZ, 2007, 363 ve www.virtualani.org/tomarza/index.htm		TANIŞ, 2006, 79	AÇIKGÖZ, 2007, 302
KAYSERİ Germir Kilisesi	KAYSERİ Sinassos (Mustafapaşa) Kilisesi	KAYSERİ Surp Asvazdadin Kilisesi		
				
HALE KOZLU FOTOĞRAF ARŞİVİ, 2011			AÇIKGÖZ, 2007, 426	
AKSARAY Hagios Gregorios Manastır Kilisesi			MERSİN Tarsus Aziz Paulus K.	KAYSERİ Endürlük Agia Triada Kilisesi
				
SUNAY, 2008 (*1894-96 yıllarındaki onarımda yenilendiği düşünülen kapılar)			AYDIN, 2011, 49, 52	AÇIKGÖZ, 2007, 313

Özge Özeke Eski

Çizelge 10: Galeri Korkulukları Karşılaştırması

KAYSERİ Merkez Surp Kriton Lusavoriç Kilisesi	NEVSEHIR Özlüce On İki Havari Kilisesi	KAYSERİ TALAS Panagia Kilisesi		YOZGAT AKDAĞMADENİ İstanbulluğlu Kilisesi
TANIŞ, 2006, 104	PEKAK, ARK. VE SANAT 84, SAYI, 1998, 24			
KAYSERİ Taşlık Agios Georgios Ortodoks Kilisesi				
AÇIKGÖZ, 2007, 353, 372				Foto: Özge ÖZEKE, 2011

Çizelge 11: Liturjik Elemanların Karşılaştırması

KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi	KAYSERİ Darsiyak Kilisesi				KAYSERİ Vekne Panagia Kilisesi
ACIKGÖZ, 2007, 337	Kuzey nefin doğu duvarı	Apsis nişleri	Kuzey duvarındaki nişler	Apsis zemini	ACIKGÖZ, 2007, 329
MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	YOZGAT Akdağmadeni Yukarı Kilise		KAYSERİ Ağa Trinda Kilisesi	KAYSERİ Tomarza Surp Bogos Bodros Kilisesi	
AYDIN, 2011, 60	Foto: Özge ÖZEKE, 2011		ACIKGÖZ, 2007, 315	ACIKGÖZ, 2007, 364	

Çizelge 12: Bezeme Elemanları Karşılaştırması

KAYSERİ Germir Panagia Ortodoks Kilisesi	MERSİN Tarsus Aziz Paulus Kilisesi	AKSARAY Agios Georgios Manastır Kilisesi	
Püskül biçimlenişleri Kemer karnındaki ışınal kabarma	Ana giriş üzerinde kırge pano	Sütun başlıklarındaki püsküller ve ana giriş kapısı	
AÇIKGÖZ, 2007, 339	AYDIN, 2011, 52	SUNAY, 2005	
KAYSERİ Germir Surp Stepanos Kilisesi	KAYSERİ Ağınas Agios Prokopios Kilisesi	KAYSERİ Tavlusun Agios Basileos Kilisesi	
Duvar resimleri ve galeri sütun başlıkları		Sütun kordeleri, başlıkları, püskül biçimlenişleri, renk kullanımı	
AÇIKGÖZ, 2007, 342	AÇIKGÖZ, 2007, 317-320	AÇIKGÖZ, 2007, 286	

6. Restitüsyon Önerisi

Kilise yapısının restitüsyonunda yararlanılan bilgi kaynakları güvenilirlik derecesine göre sıralanmış; yapı üzerindeki inceleme ve okumalardan, arşiv belgelerinden, hava fotoğraflarından, eski fotoğraflardan, sözlü görüşmelerden yararlanılarak elde edilen verilerle çözümlenemeyen konularda analogiden yararlanılarak restitüsyon araştırması yapılmış ve projesi oluşturulmuştur. Bu aşamada 29.01.1979 tarihli tespit -tescil komisyon raporu bu tarihe kadar pek çok özgün unsuru korunmaktayken sonraki yıllarda bunların yitirildiğini gösterdiğinden önemli bir belge olarak öne çıkmıştır (EK).

Yapısal izlerin incelenmesi, kronolojik analiz (eldeki belgelerin dizimi) ve analogi çalışması sonucunda; plan, cepheler, örtü öğeleri, çan kulesi, yapı elemanları ve bezeme elemanları başlıkları altında tanımlanan restitüsyon sorunlarına öneriler geliştirilmiştir. Karmaşık bir mekân örgütlenmesi olmayan yapının çok sayıda benzeri olduğundan, mekânlara ve girişlere ilişkin plan restitüsyonu, yapının sunduğu verilerle geliştirilebilmiştir. Özgün durumuyla ilgili bilgi edinilemeyen döşeme, apsis, örtü öğeleri, çan kulesi, kapı ve pencereler, korkuluklar vb. yapı öğelerine ilişkin restitüsyon önerileri ise, analogik veriler ve sözlü kaynaklar değerlendirilerek yapılmıştır. Yapının vaziyet planını oluşturan yakın çevresi ve bezeme programının bir unsuru olan duvar resimleri ile ilgili somut veri bulunmadığından restitüsyonda bunlara yer verilmemiştir.

Yozgat'ta yaşamış olan Hristiyanların bölgeye Kayseri'den, özellikle de Germir ve Talas'dan göçmüş oldukları, Yozgat'ın kültürel anlamda Kayseri ile benzediği (Bafıralı 1889, 30,31), kentte yaşayan Rumların Kayseri Metropolitliğine bağlı faaliyet gösterdiği (Kimisoglou, 2005, s.324) ve Yozgat Kilisesi ile benzer örneklerin en yoğun olduğu bölgenin de Kayseri ve çevresi olduğu göz önüne alınarak, analogi çalışmasında ağırlıklı olarak bu yöredeki örneklerden ve fiziksel olarak ve zaman dilimi bakımından yakınlığı nedeniyle Yozgat Akdağmadeni'ndeki iki kiliseden yararlanılmıştır. Kilise, ölçeği ve bezeme programının yalınlığıyla Kayseri ve Yozgat'taki pek çok kilise örneğinden daha mütevazıdır. Dolayısıyla bölgedeki diğer 19. yüzyıl yapıları arasından benzer ölçek ve yalınlıkta kiliselerle karşılaştırma, destekleyici veriler sunmuştur (Çizelge 1-12).

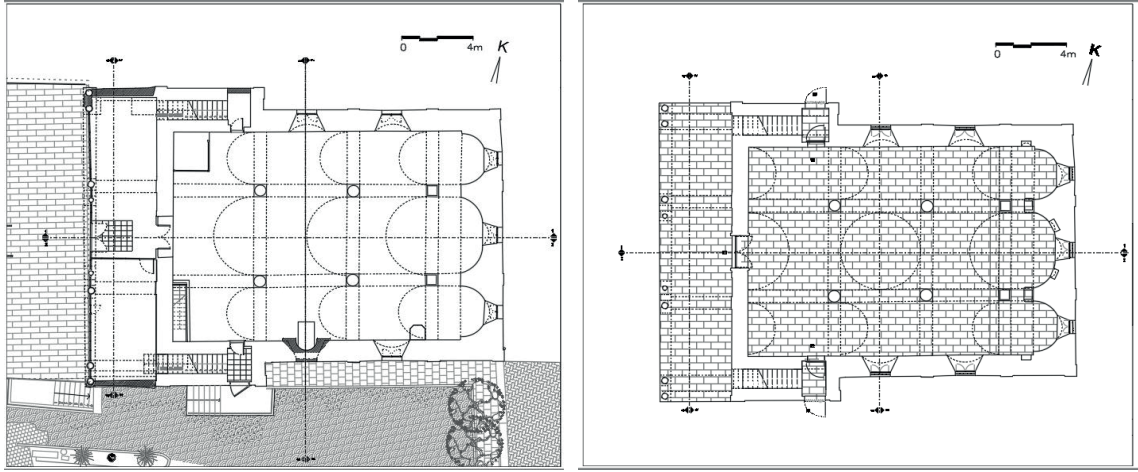
Eldeki verilerle yapılan restitüsyon çalışmasında en çok soru işareti barındıran yapı unsurları çatı örtüsü, kubbe ve çan kulesidir. Bu yapı öğeleriyle ilgili olarak; analogi çalışmasının verileriyle, kubbesi dışarıdan görülebilen; sözlü tarih çalışması ve kronolojik analizde incelenen 20. yüzyıla ait eski fotoğraflardan yola çıkılarak da kubbesi çatı altında gizli olan farklı örtü önerileri üzerinde durulmakla birlikte; eldeki hava fotoğrafları ve rapor benzeri belgelerle oluşturulabilen en sağlıklı önerinin beşik çatı altında gizli kubbeli restitüsyon önerisi olduğu düşünülmüştür.

Plan

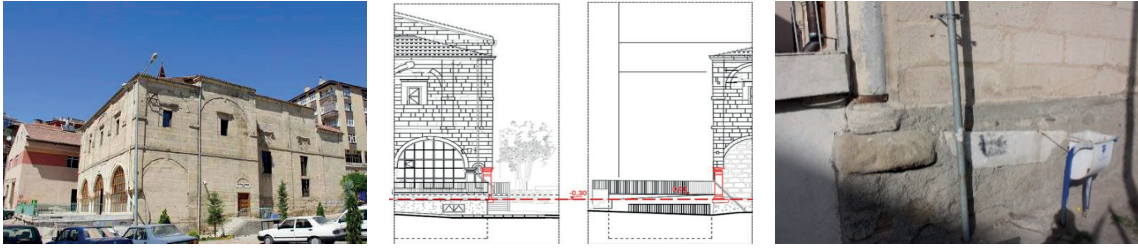
Yapının kuzey cephesindeki kapatılmış kemer boşluğu (Şekil 1, 6), güneydeki giriş kapısının kemerli kapı açıklığıyla simetrik olduğundan, bunun günümüzde iptal edilmiş bir girişe ait olduğu sonucuna varılmaktadır. Çizelge 1'de Kayseri Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi, Germir Panagia Ortodoks Kilisesi, Nevşehir Gülşehir Martir Dimitrius Kilisesi ve Derinkuyu Başmelekler Kilisesi örneklerinde görülen yan girişlerle de teyit edilerek yapının ilk yapıldığı dönemde batı cephesindeki ana girişinin yanı sıra, *gynekaion* merdivenlerine ve naosa açılan iki yan girişi bulunduğu öngörülmüştür (Şekil 9).

Onarım öncesinde camekânla örtülü ve iki yanı duvarla örülerek kapatılmış narteks, üç birimli, düz tavanlı, kemerleri ve ikili sütunlarıyla üç kenarı açık bir mekândır. Zemin kotu, onarım öncesinde güneybatıdaki sütunun açığa çıkan kaide seviyesi doğrultusunda 0,00 kotundan -0,30m'ye çekilmiştir (Şekil 10). Apsisin özgün tasarımına ilişkin bir veri bulunamadığından bu bölümle ilgili öneriler, nişler ve temsili olarak yer verilen liturjik öğelerle sınırlı kalmıştır.

Özge Özeke Eski

Şekil 9: (a) Zemin Kat Rölövesi (b) Zemin Kat Restitüsyonu

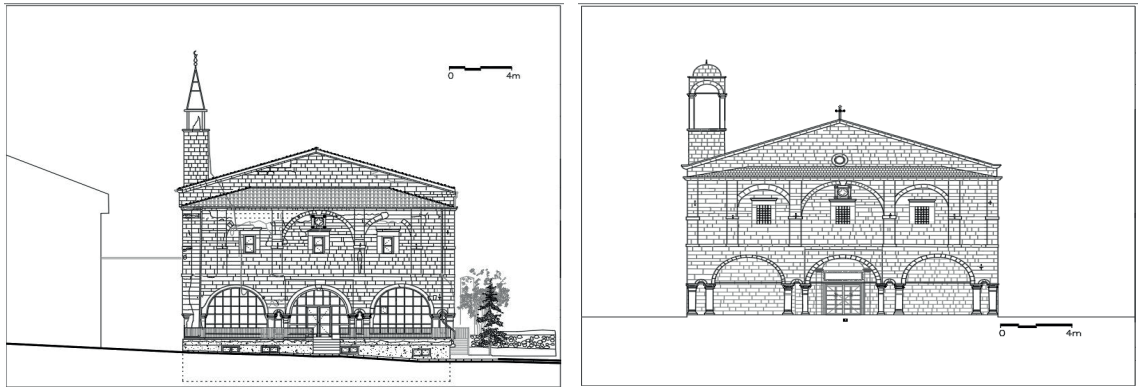
Şekil 10: Yapının Güneybatısındaki İzlerle (2011) Narteksin Zemin Seviyesinin Belirlenmesi

Merdivenler

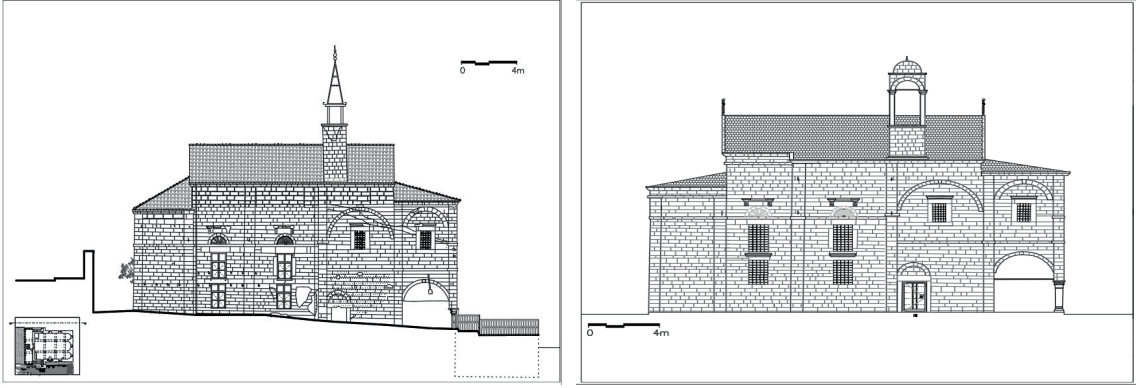
Restorasyon öncesinde, galeri katının kuzey kolunda, boşluğu halı ve eklenen kapak altında kalan; ancak naos seviyesinden bakıldığında sağlam olduğu görülebilen, kesme taştan yapılmış mevcut merdivenlerin özgün olduğu düşünülmüştür. Bu nedenle, restitüsyon önerisinde kuzeydeki kapak ve halı kaplamaları kaldırılarak restitüsyon önerisinde iki yanda merdivenler korunmuştur. Bu merdiven düzeninin, Kayseri Yanartaş Taksiarhis Rum Kilisesi, Germir Panagia Ortodoks Kilisesi ya da Nevşehir Gülşehir Martir Dimitrius Kilisesi gibi kiliselerde örnekleri bulunmaktadır (Çizelge 1).

Cepheler

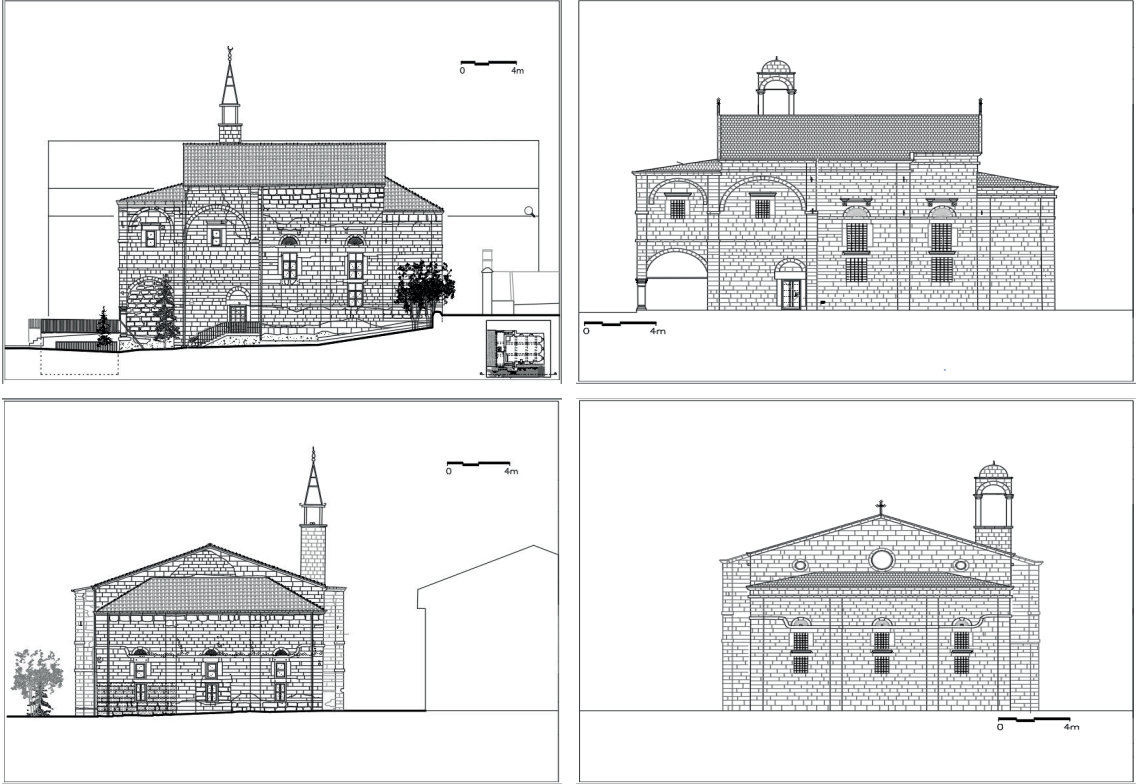
Cephe restitüsyonlarında plan restitüsyonuna bağlı önerilerin yanı sıra, yapının üzerindeki kalıntı ve metal parçaları ile karşılaştırmalı çalışmanın verilerinin bir araya getirilmesiyle teyit edilen silme, korniş gibi bezeme unsurları önerilmiştir.¹⁰ Bunların dışında, geçmişteki varlığı fotoğraflarla bilinen yuvarlak tepe pencereleri önerilmiştir.

10 Ayrıntılar için Bkz. (Özeke 2017: 96, 97)

Şekil 11: (a,b) Batı Cephesi ve (c,d) Kuzey Cephesi Rölöve ve Restitüsyonları

Şekil 12: (a,b) Güney Cephesi ve (c,d) Doğu Cephesi Rölöve ve Restitüsyonları

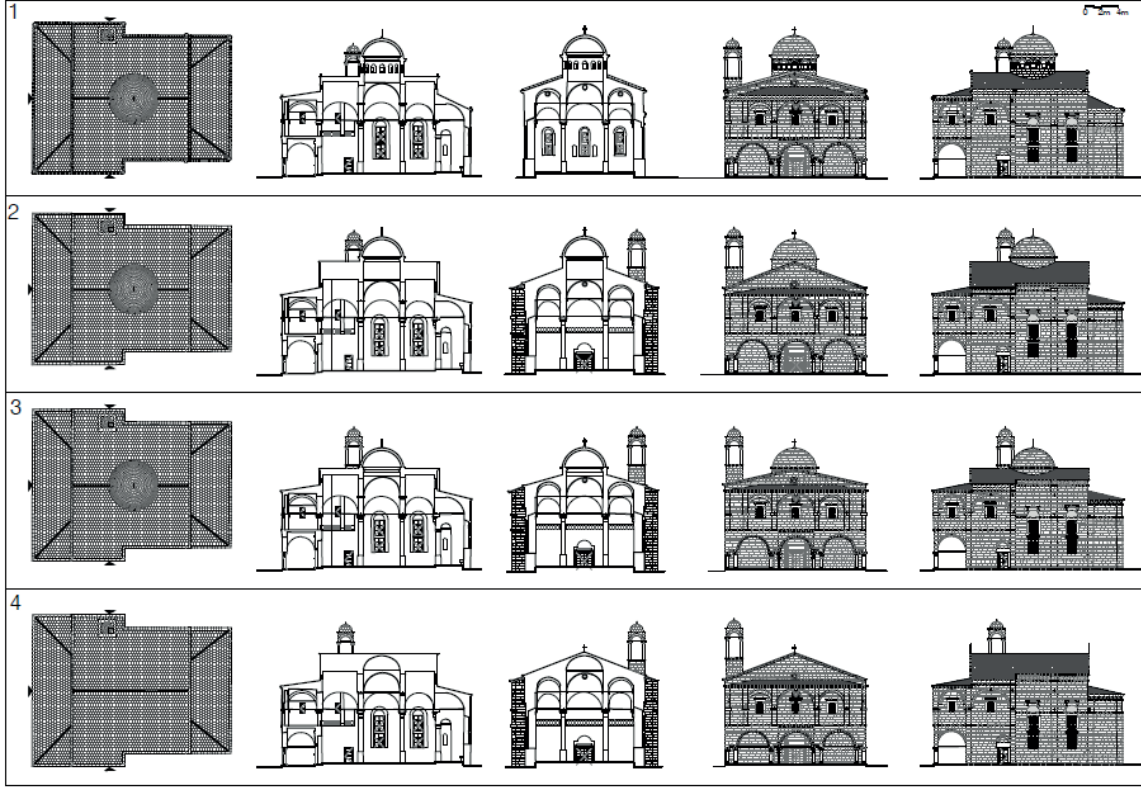
Örtü öğeleri

Kiliselerde kubbe yapımına yönelik yasakların Tanzimat Fermanı ile birlikte kaldırılmış ve 19. yüzyılda bölgede kubbesiz olduğu kadar, çok sayıda kubbeli kilisenin de yapılmış olması dikkate alındığında, yapının 1990'lardaki fotoğraflarında pandantifleri görülen, 1979 yılına ait tescil raporunda (EK) ve sözlü araştırmada da varlığından sözü edilen kubbesinin özgün olduğunu düşünüyoruz. Karşılaştırmalı çalışma ışığında tartışılan örnekler ile yapının kendisinin sunduğu verilere dayanılarak geliştirilen kubbe restitüsyonu denemelerinden dört tanesi, Şekil 13'te gösterilmiştir.¹¹ İlk üç öneri, güvenilirlik derecesi düşük olan analogik verilere dayalı olup (Çizelge 5 ve 6) sağlam dayanaklardan yoksundur. Eldeki hava fotoğraf-

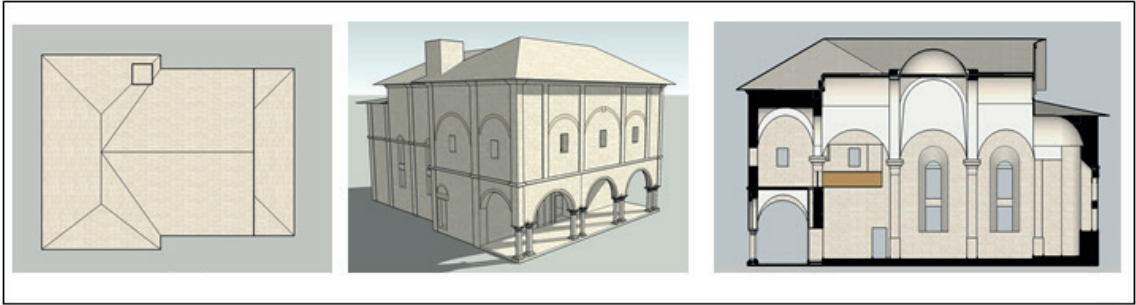
11 Bu önerilerle ilgili karşılaştırmalı analiz için bkz. Özeke, 2017: 97-102.

Özge Özeke Eski

larının en eskisi 1949 tarihli olduğundan, yine de özgünlüğü şüpheli olmakla birlikte, kubbe restitüsyonu önerisi, çatı altında gizli kubbe olmuştur (Şekil 9, 11, 12, 14, 15).

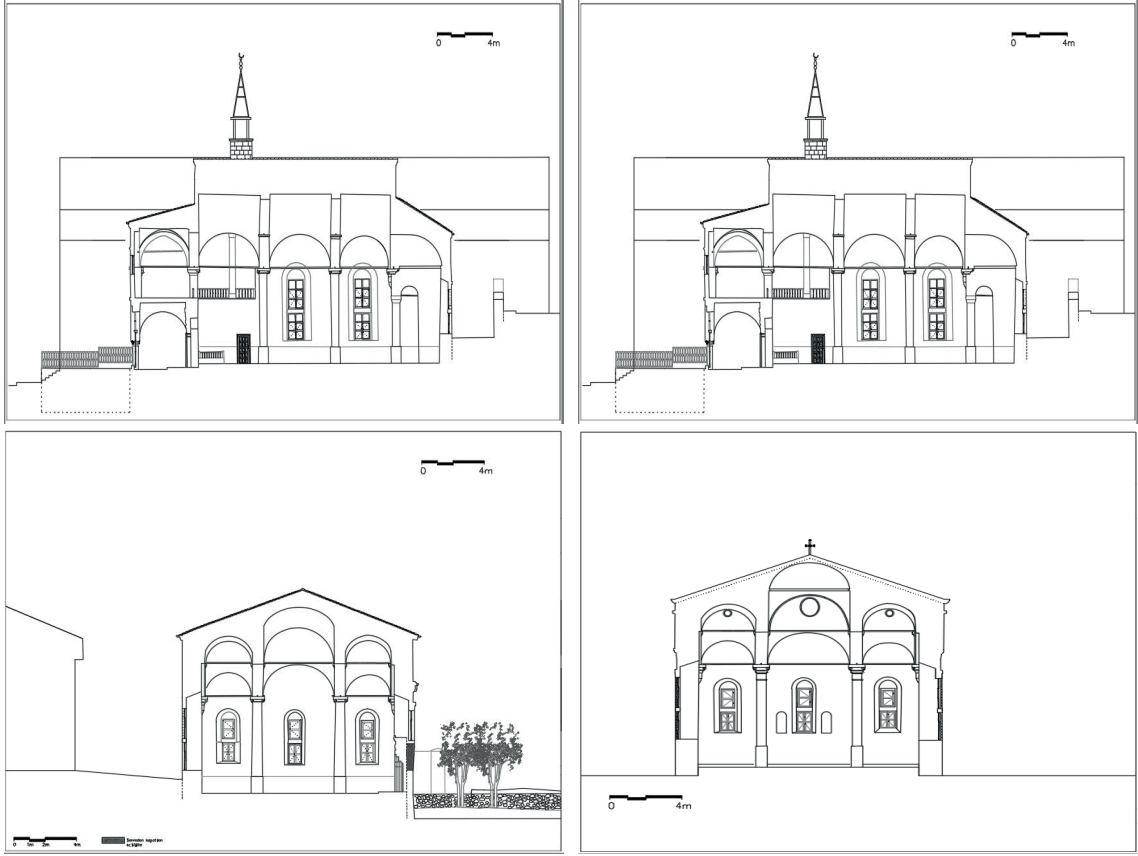

Şekil 13: Olası Kubbe Restitüsyonları Çalışması

Şekil 14: Hava Fotoğraflarına (Şekil 3) Göre Önerilen Gizli Kubbe

Örtü kaplaması ile ilgili olarak da bölgedeki dönem kiliselerinin örtü sistemleri incelendiğinde, Yozgat sınırları içinde bulunan Akdağmadeni'ndeki kiliselerin özgün çatı örtüsünün günümüze ulaşamadığı; Kayseri ve çevresindeki kiliselerde de yerel yapım geleneği olarak, kilise çatılarının taşla kaplı olduğu görülmektedir. Analogik çalışma kapsamında incelenen örnekler doğrultusunda (Çizelge 6), Yozgat Kilisesi'nin restitüsyonunda çatı örtüsü olarak 35x35cm ölçülerinde taş kaplama önerilmiştir. Narteks, ana mekân ve apsis olmak üzere üç bölümden oluşan çatı örtüsünün eğimi, 1990'ların başına ait kubbeli dönem fotoğraflarındaki taş sıraları ve mahya yüksekliği doğrultusunda elde edilen kotlara göre belirlenmiştir. Cephelerin ortasında yer alan, yapıyı çevreleyen ve özgün olduğu düşünülen kat silmesi referans alınarak, bu silmenin üzerindeki özgün taş sıraları sayılmış, 2011 yılında yapı üzerinde yapılan gözlemde derzlerinden ve renginden sonradan örüldüğü anlaşılan taş sıraları kaldırılarak, yerine 1990 yılına ait fotoğraflarda görülen silmeli saçak detayı önerilmiştir.

Şekil 15: (a,b) Batı-Doğu Yönlü (c,d) Kuzey Güney Yönlü Kesitler Rölöve ve Restitüsyon

Çan Kulesi

Kilisenin eski fotoğraflarında, çan kulesi görülmemektedir. Yapının çatısının altındaki altı sıra taş duvar ile çan kulesi kaidesinin önceki onarımlarda yenilediği anlaşıldığından kulenin mevcut konumu, kaide biçimi ve yüksekliğinin özgünlüğünden de şüphe duyulmuştur. Öte yandan, galeri katının kuzeyinde, günümüzdeki kulenin altına denk gelen bölümde, diğerlerinden ince bir sütun ve kuzeyde onu karşılayan plastr arasındaki tonozda ek bir gergi kullanıldığı görülerek eski fotoğraflarda da görülen bu sütunun, ek gergi ve yarım daire planlı plastr ile birlikte, kulenin getireceği ek yükü karşılamak için kullanıldığını düşündük. Galerinin bu kısmında, tavanda bulunan kare kapağın da kuleye çıkış için yapılmış olma ihtimali, çan kulesinin yerini doğrulamıştır.

Karşılaştırma amacıyla incelenen kiliselerin çoğunun çan kuleleri ayakta değildir. Bu nedenle restitüsyon önerisi geliştirilirken, dönem ve bölge kiliselerinin özelliklerine uygun olarak karşılaştırmalı çalışmada en çok rastlanan kule tipi olarak, dört ayaklı, kemerli, kubbeli taş çan kuleleri (Çizelge 7) dikkate alınmıştır. Yapım tarihi, çan kulesinin -kuzeybatıda çatı üzerindeki- konumu ve kilisenin kütle yapısı açısından (apsinin dış cepheye yansıması dışında) Yozgat Kilisesi'ne en çok benzeyen örneğin, yapıyla birleşik olarak tasarlanmış ve kuzey batıda konumlandırılmış bir kuleye sahip olan Kayseri Taşlık Agios Georgios Ortodoks Kilisesi olduğu düşünülmüştür. Karşılaştırmalı çalışmada ele alınan örnekler arasında kulesi çatı üzerinde olmamakla birlikte, bu kiliseye benzer çan kulesi olan kiliseler de bulunmaktadır (Çizelge 7). Örneklerin değerlendirilmesi sonucunda, mevcut kaide ve dört sütun üzerinde yükselen, kemerleri demir gergilerle berkitilmiş, kubbe ile sonlanan bir kule önerilmiştir (Şekil 11, 12).

Döşemeler

İncelenen 19. yüzyıl kiliselerinde, döşemenin taşla kaplandığı; apsis ve bemada zemin kotunun naostan- kinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Döşeme kaplamasının günümüze kısmen, ya da tamamen sağlam ulaştığı örneklerden Akdağmadeni Yukarı Kilise, Kayseri Zincidere Ioannis Prodomos Manastır Kilisesi, Kayseri Yanartaş Taksiarhis Rum Manastır Kilisesi ve Aksaray Hagios Gregorios Manastır Kilise- si'nde (Çizelge 8) bulunan kaplamalar dikkate alınarak, özgün döşemesi mevcut durumda araştırılama- yan Yozgat Kilisesi'nin de ilk durumunda taşla kaplı olduğu öngörülmektedir. Çizelge 11'deki örneklerden de yola çıkılarak apsis bölümü naostan iki basamak yükseltilmiştir. Narteks döşemesi, güney cephesi ve güneybatı sütun kaidesindeki mevcut izler doğrultusunda özgün seviyesine getirilmiştir. (Şekil 15).

Naos Sütunları

1990 yılına ait fotoğraflarda ortada kubbeyi taşıyan dört sütunun başlığının 20-25cm altında bir silme bulunduğu ve sütunların bugünkünden daha ince olduğu görüldüğünden, sütunların üst kısımlarına fo- toğrafta görülen detay önerilmiştir. Sütunların kare biçimli mevcut kaideleri, Akdağmadeni Yukarı Kilise, Kayseri Tavlusun Agios Basileos ve Kayseri Germir Panagia kiliseleri gibi örneklerde de görüldüğünden, restitüsyonda korunmuştur (Çizelge 12).

Pencere ve Kapılar

Yapının 1979 yılında düzenlenen tescil komisyon raporunda (EK) "silme taş çerçeveli bir kapı" olarak bahsedilen taş silmeli kapı ve yapıdaki izlerden görülen pencere demir parmaklıklarının; ayrıntıları eski fotoğraflarda seçilememekle birlikte, pencere doğrama kayıtlarının mevcut kayıtlardan daha fazla oldu- ğu anlaşıldığından pencereler yeniden ele alınmıştır.

Özgün pencere özellikleri ve dönemin pencere tipine ilişkin net bir analogik veri bulunmamaktadır. Karşılaştı- rmalı çalışmanın pencerelerle ilgili bölümünde açıklanan nedenlerle, restitüsyonda, altı bölümlü iki kanatlı pen- cereler, açıklık boyutuna uygun olarak tek kanatlı, iki bölümlü ve dört bölümlü iki kanadı bulunan gibi açıklıkları özgün kaldığı düşünülen pencere içlerinde izlerine de rastlanan lokmalı demir parmaklıklar önerilmektedir (Şekil 11, 12). Parmaklıkları halen mevcut olan Germir Panagia Ortodoks Kilisesi, Yanartaş Taksiarhis Rum Kilisesi ve Ağırnas Agios Prokopios Kilisesi örneklerinde de lokmalı demir parmaklık kullanılmıştır (Çizelge 9).

Ayrıca, kuzey cephede galeri katına açılan ve güney cephede mihrabın arkasına denk gelen, kapatılmış pencereler açık olarak önerilmektedir. Yapının 1946 ve 1990 yılına ait fotoğraflarında ve yakın örnekler- de, doğu ve batı alın duvarlarında yuvarlak ya da oval pencereler bulunduğu görüldüğünden, restitüs- yonda bu pencereler önerilmiştir. Yuvarlak pencerelerin açıklık boyutlarına karar verilirken, Akdağmade- ni İstanbulluoğlu Kilisesi'nin doğu cephesinin iki yanında bulunan yaklaşık 25cm yarıçapındaki yuvarlak pencereler dikkate alınmıştır. Doğru cephesinin ortasında yer alan oval pencere ise fotoğraflarda yapının taşları ile oranlama yardımıyla boyutlandırılmıştır.

1979 yılına ait komisyon raporunda (EK) güney cephede bulunduğundan söz edilen ahşap ve çivili sac kaplamalı kapı tipinin özgün olduğu öngörülerek yapıdaki dış kapılar için bu tip önerilmiştir. Aksaray H. Gre- gorios Kilisesi, planı, pandantifleri ve sütun başlıklarının yanı sıra, kapılarının yapım tekniği bakımından da Yozgat Kilisesi ile benzerlik göstermektedir (Çizelge 9). Restitüsyonda yer verilen kapı önerisi için analogik veri sağlamak amacıyla, Aksaray H. Gregorios Kilisesi'nde kullanılan (Çizelge 9), büyük olasılıkla özgün ol- mayıp 1896 yılındaki onarımda yapıldığı düşünülen; dolayısıyla, dönem özelliklerini yansıtan (Sunay, 2008: 43, 99) kapılar ile Sinasos Kilisesi (Kozlu 2011) ve Talas Kilisesi'nde (Kozlu 2005, Çizelge 9) görülen dekoratif çivili ve saç kaplamalı ahşap kapılar örnek alınmıştır. Dönem ve bölge kiliselerinden, Nevşehir Derinku- yu'daki Üzümlü Kilise'nin günümüze ulaşan aynı teknikte yapılmış kapısı da öneriyi teyit eder niteliktedir (<https://www.arkeogezgin.com/aziz-theodoros-trion-uzumlu-kilisesi/>(Erişim tarihi: 09.08.2022).

Apsis Ögeleri (Liturjik Elemanlar)

Çizelge 10'daki örnekler ile Akdağmadeni İstanbulluoğlu Kilisesi ve Terzili Köyü Kilisesi'nde görüldüğü gibi, Yozgat Kilisesi ile benzer kiliselerde, genellikle apsinin bulunduğu doğudaki duvarlarda çok sayıda niş bulunduğundan, restitüsyonda apside nişler önerilmiştir. Bunların yanı sıra apsinin iki yanında bulunan oturma yeri olarak veya törensel eşyaların konması için yapıldığı tahmin edilen taş ayinsel unsurlar da Akdağmadeni'ndeki iki kilisede (Yukarı Kilise ve İstanbulluoğlu Kilisesi) de görüldüğü için, bu tipte iki elemanın Yozgat Kilisesi'nin özgün tasarımında da bulunabileceği düşünülmektedir¹². Bunları apsinin iki yanına "temsili olarak" iki taş eleman yerleştirilmiştir (Şekil 9b).

Galeri Korkulukları

Galeri katı korkuluklarına karar verilirken yararlanılan Çizelge 10'daki örneklerin çoğu ahşaptır; ancak, ayrıntılarına ilişkin bir veri bulunmadığından, restitüsyonda masif ve sade bir ahşap korkuluk önerilmiştir.

Bezeme Elemanları

Bezemele ilgili bir karşılaştırma yapılmışsa da öneri geliştirmeye yetecek veri elde edilememiştir (Çizelge 12).

7. Restorasyon Uygulamasında Ortaya Çıkan Veriler Ve Yapının Uygulama Sonrası Durumu

Uygulama sırasında yapının dışında araştırma kazıları yapılması, iç yüzeylerindeki çimento esaslı ve oldukça mukavemetli olduğu görülen sıvaları kaldırılıp diğer çeşitli niteliksiz eklentilerden arındırılması sonucunda dışarıda özgün zemin kotları ve tepe pencereleri (Şekil 16) iç mekânda da orta kubbe, *naosta* vaftiz havuzu¹³ olduğu tahmin edilen bir oyuk (Şekil 17), apsis iç cephesinde liturjik nişler (Şekil 18), yapı ana girişinde taş basamaklar, doğu ve batısında yuvarlak tepe pencereleri (Şekil 16) ortaya çıkmıştır. Ayrıca, onarım sırasında ortaya çıkan küçük sütun başlıklarının da yapının önceki dönemlerinden günümüze ulaşamamış olan çan kulesine ait olabileceği düşünülmektedir (Şekil 18). Bu bulgular, yapılan restitüsyon çalışmasını doğrular nitelikte olmuşsa da ne yazık ki araştırma kazılarında çıkan sütun başlığı, üzeri taş bir parça ile kapalı halde bulunan vaftiz havuzu (?) gibi buluntuların *in situ* belgelemesi yapılmamış, bu ve sütun başlıkları gibi çıkan parçaların yerleri değiştirilerek kazıya devam edilmiştir.

Şekil 16: (a) Restorasyon Sırasında Yapılan Araştırma Kazısı ve (b) Çatı Sökülüp İçeride Sıva Raspaşı Yapılınca Ortaya Çıkan Yuvarlak Tepe Pencereleri (2018)

12 Ayrıntılı bilgi ve görseller için bkz. Özeke, 2017: 215, 217, 359, 375.

13 Hristiyanlığa geçiş yapmak isteyen adayın ritüeli gerçekleştirmek üzere girdiği havuz.

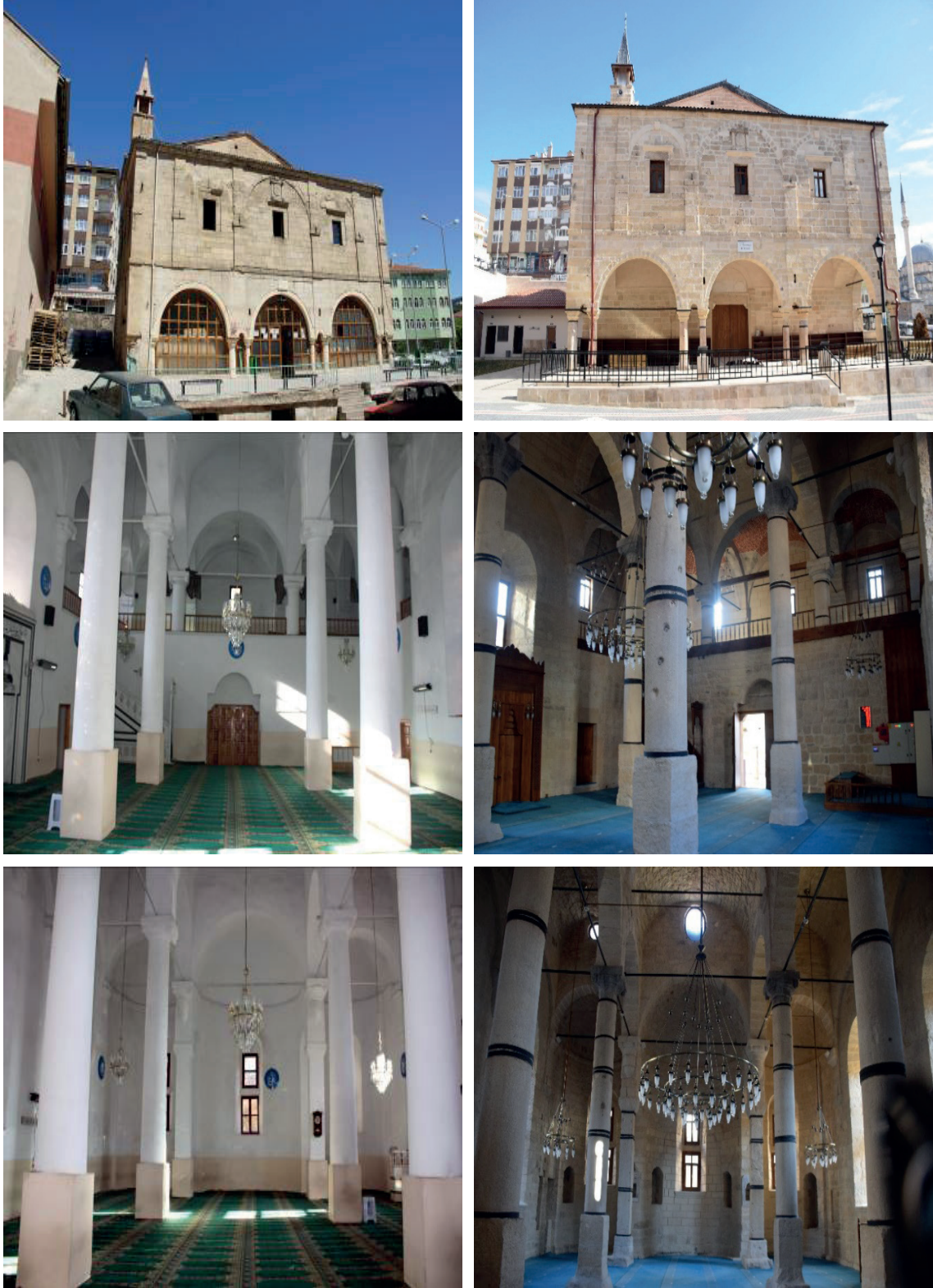
Şekil 17: Restorasyon Sırasında Ortaya Çıkan (a) Vaftiz Havuzu (?) ve (b) Orta Kubbe (2018)

Şekil 18: Restorasyon Sırasında Ortaya Çıkan (a) Niş ve (b) Sütun Başlıkları (2018)

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Şekil 19: Yozgat Fatih Kilise Camisi'nin Restorasyondan Önceki (Özeke, 2017) ve Sonraki (2020) Durumu (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 03.12.2020)

Şekil 20: Yapının Restorasyon Sonrası Durumu (Sivas Vakıflar Bölge Müdürlüğü, 17.11.2020)

8. Sonuç

Mimari korumada restore edilecek yapıların bilinmeyen unsurlarının benzer yapılarla karşılaştırmalı çalışma yapılarak analogik yöntemle araştırılması sıkça başvurulan bir yoldur. Öte yandan, bu yolla edinilen bilgilerin diğer bilgi kaynaklarına göre güvenilirlik derecesi zayıftır. Uluslararası koruma ilkelerinin öncülü olan Venedik Tüzüğü'nde (1964) vurgulandığı gibi mimari mirasın belge değerini korumak amacıyla onarımların güvenilir belgelere saygıyla bağlı olması ve faraziye yer verilmemesi (Ahunbay 2019: 29, 41; Erder 1977:172, 177) gerekmektedir. UNESCO Dünya Mirası Sözleşmesi Uygulama Rehberi'nde (2021: 30, 31) evrensel değer taşıma ölçütü olarak öne çıkan özgünlüğün ele alındığı Nara Özgünlük Belgesi'nde (ICOMOS 1994) de kültür mirasına atfettiğimiz değerleri en doğru biçimde algılamanın yolu bilgi kaynaklarının inanılır olmasına ve doğru anlaşılmasına bağlanmıştır. Bu bağlamda, restorasyon müdahalelerine karar verilirken restitüsyon çalışması kapsamındaki güvenilir belgelere dayalı unsurlara sadık kalmak

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

esastır; güvenilirlik derecesi en düşük sayılabilecek karşılaştırmalı çalışmalar sonucunda elde edilen bilgilerin güvenilir belgelerle desteklenmediği durumlarda restorasyon müdahalelerinde bu verilerin esas alınması durumunda yapının korunmuş olduğundan söz edilemez ve yanıltıcı sonuçlar doğurabilir (ICOMOS Türkiye, 2013).

Yozgat Kilise Camisi'nin restorasyon uygulaması öncesinde görülemeyen yuvarlak alın pencereleri, apsis nişleri, orta kubbesine ait pandantifler ve kubbe kasnağı parçaları, başka bir yapıya ait sütun başlıkları vb. pek çok mimari unsuru; proje aşamasında bilinmezken uygulamanın başında yapı niteliksiz eklerden arındırılıp duvarları raspa yapıp etrafında kazı ve araştırma çalışmaları yapıldığında ortaya çıkmıştır. Yazılı ve fotografik belgeler, ikincil kaynaklar olan sözlü belgeler ile güvenilirliği görece düşük olan analogik verilerin harmanlanmasıyla oluşturulan restitüsyon önerilerinde pek çoğu bulunan bu elemanların özgün bir halde tamamının ya da izlerinin ortaya çıkması; varsayımları ortadan kaldırıp restitüsyon önerisini teyit ederek uygulamanın bilimsel olarak "doğru" yapılmasına katkıda bulunmuştur. Dolayısıyla çalışma konusu yapı, uygulamaya ışık tutacak restitüsyon çalışmalarının da rölöve kadar titizlikle yapılmasının restorasyon projesi kadar önemli olduğunun ve uygulama sürecindeki buluntular doğrultusunda yapılacak proje tadilatına yönelik araştırmalarda zaman kazanılmasını sağladığının iyi bir örneği olmuştur. Çünkü her ne kadar ortaya çıkan restitüsyon önerisi kapsamlı ve ayrıntılı bir çalışmanın ürünü de olsa, varsayımlara dayalı olacağı için restorasyon projesine aynen aktarılması uygun bulunmamaktadır.

Bu doğrultuda Yozgat Fatih Kilise Camisi'nin çan kulesinin varsayımlara dayalı analogik verilerle yeniden yapılması yerine mevcut kuleyi daha nitelikli malzemelerle iyileştirerek bırakma yoluna gidilmiştir. Restitüsyon çalışmasında yapının üzerindeki kalıntı ve metal parçalardan yola çıkılıp karşılaştırmalı çalışmanın verilerinin bir araya getirilmesiyle de teyit edilerek önerilen silme, korniş gibi cephe bezeme unsurları da aynı nedenle restorasyon uygulamasına yansıtılmamıştır. Geline nokta da örnek uygulama; uygulama sürecini belgeleme ve işçilik yönüyle istenen hassasiyet sergilenememiş de güvenilir belgelerle desteklenmeyen, varsayımlara dayalı hiçbir uygulama yapılmaması yönüyle başarılı olmuştur.

KAYNAKLAR

1. Araştırma ve İnceleme Eserler

- Açıkgöz, Şeyda Güngör (2007). Kayseri ve Çevresindeki 19.Yüzyıl Kiliseleri ve Korunmaları İçin Öneriler. İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul.
- Ahunbay, Zeynep (2019). *Kültür Mirasını Koruma İlke ve Teknikleri*. İstanbul: YEM Yayın.
- Aydın, Ayşe (2011). *XIX. Yüzyıl Mersin Kiliseleri*. İstanbul: Pitura Mersin Kitaplığı-I.
- Bafra, Yanko (1889). *Yozgad Seyahatnâmesi H.1306/M.1889*. İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya.
- Coşkun, Faruk (1946). *Yozgat'ın Eski Fotoğrafları Arşivi*.
- Cuinet, Vital (2001). *La Turquie D'Asie, VI. L'Anatolie Centrale Angora, Koniah, Adana, Mamouret-Ul-Aziz, Sivas*. İstanbul: Les Éditions Isis (Réédition refondue de l'édition de 1891-1894, Paris sans les cartes).
- Erder, Cevat (1977). "Venedik Tüzüğü Tarihi Bir Anıt Gibi Korunmalıdır". *O.D.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Dergisi*, (C. 3, S. 2), 167-190.
- Ergin, Ali Şakir (2012). Sözlü Tarih Çalışması.
- Fener Rum Patrikhanesi (FRP) (1905). *Hmepoλopion Toy Etoyç 1904 (1904 Yıllığı)*. İstanbul.
- Hasol, Doğan (1975). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.
- İlter, Fügen (1988). "XIX. Yüzyıl Osmanlı Dönemi Mimarlığında Kayseri Yöresi Hıristiyan Yapıları: Germir ve Endürlük Kiliseleri". *Belleken*, (205, C. LII), 1663-1713.
- _____ (1994). "19. Yüzyıl İç Anadolu Azınlık Yapıları Üzerine Gözlem ve Değerlendirmeler". *XII. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler III. Cilt*. Ankara: Türk Tarih Kurumu. 1-12.
- Kozlu, Hale (2011). Kilise Detay Fotoğrafları Kişisel Arşiv.
- Küçük Asya Araştırmaları Merkezi (KAAM). *PO 164 YOZGATHS Bolum B'*. Atina.
- Özeke, Özge (2017). *Yozgat Fatih Kilise Camii Restorasyon Projesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Pekak, M. Sacit (2000). "Aksaray Çevresi Osmanlı Dönemi Hıristiyan Kiliseleri." *18. Araştırma Sonuçları Toplantısı*, (Cilt 1). İzmir. 60-71.
- _____ (2009a). "Kappadokia Bölgesi Osmanlı Dönemi Kiliseleri: Örnekler, Sorunlar, Öneriler." *Metu Journal of the Faculty of Architecture*, 26(2), 249-77.
- _____ (2009b). "Mustafapaşa (Sinassos), Konstantin ve Helena Klisesi, Klise I, Klise II, Klise III, Klise IV". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1), 163-86.
- _____ (1998a). "Kapadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi-I-Nevşehir ve Çevresi(2)". *Arkeoloji ve Sanat*, (84), 23-34.
- _____ (1998b). "Kapadokya'da Post-Bizans Dönemi Dini Mimarisi: Nevşehir ve Çevresi". *XV. Araştırma Sonuçları Toplantısı I. Cilt: 26-30 Mayıs 1997*. Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi. 1-44.
- _____ (1999). "18.-19. Yüzyıllarda Niğde ve Çevresinde Hıristiyan Dini Mimarisi." *XVI. Araştırma Sonuçları Toplantısı I.Cilt*, Ankara: Kültür Bakanlığı Milli Kütüphane Basımevi, 25-48.
- S. K. (Κοιμσογας, Συμεων Κ). Kimisoglu (2005). *Καππαδοκια (Kapadokya)*. Selanik: ILP Productions.
- Sunay, Serkan (2008). Aksaray Güzelyurt Manastır ve Kilise Binaları. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sanat Tarihi Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- Sunay, Serkan (2022). Aksaray Güzelyurt Manastır ve Kilise Binaları. Ankara: Bilgin Kültür Sanat Yayınları.
- Tanış, Özlem (2006). Germir Kiliselerinin ve Panagia Kimisis-Tis Theotoku Kilisesinin Günümüz Koşullarında Değerlendirilmesi. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

Mimari Restitüsyonda Belge Yetersizliğinde Analojiden Yararlanma: Yozgat Fatih (Kilise) Camisi Örneği

Tanyeli, Gülsün (1990). Osmanlı Mimarlığında Demirin Strüktürel Kullanımı (15-18. Yüzyıl). İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. İstanbul.

Vakıflar Genel Müdürlüğü. 66.00.01/030 No'lu Dosya.

Yozgat Müftülüğü (1990). Fotoğraf Arşivi.

2. Elektronik Kaynaklar

UNESCO (2021) "The Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention" <https://whc.unesco.org/en/guidelines/> (Erişim Tarihi 01.09.2022)

Türk Dil Kurumu (TDK). "Güncel Türkçe Sözlük." <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 01.12.2021)

<http://www.akdagrehberi.com/akdagmadeni-tarihi-yapilar.html/8> (Erişim tarihi: 01.12.2021)

<http://www.virtualani.org/tomarza/index.htm> (Erişim tarihi: 01.12.2021)

<https://www.arkeogezgin.com/aziz-theodoros-trion-uzumlu-kilisesi/> (Erişim tarihi: 09.08.2022)

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2863.pdf> (Erişim Tarihi 01.09.2022)

ICOMOS (1994). "Nara Özgünlük Belgesi"

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0756646001536913861.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

ICOMOS Türkiye (2013) "Mimari Mirası Koruma Bildirgesi"

http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_tr0784192001542192602.pdf (Erişim Tarihi: 01.09.2022)

Kültür Bakanlığı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu (1999) "660 Sayılı İlke Kararı" <https://korumakurullari.ktb.gov.tr/Eklenti/18338,660-nolu-ilke-kararipdf.pdf?0> (Erişim Tarihi 01.09.2022)

RAPOR

W6:42

Kültür Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü'nün 25.10.1978 tarih ve 477.2(66)-008685 sayılı buyrukları uyarınca Yozgat il merkezinde korunması gerekli mimari eserlerin tespit ve tescili için teğekkül ettirilen Komisyonumuz 29.1.1979 tarihinde İstanbulluoğlu mahallesi Odunpazarı caddesinde bulunan şimdi halıcılık deposu olarak kullanılan tarihi kiliseyi tettehik etti.

Yapı malzemesi olarak silme kasse taş kullanılmıştır.Koruma durumu, taşıyıcı, dış ve iç yapı durumlarıyla süsleme durumları bakımından önem taşımaktadır.Original kullanımı kilise olup halen hali malzemelerine depo görevinde kullanılmaktadır.

İki katlı olarak inşa edilmiştir.Binaya giriş güneyden silme taş çerçevesi bir kapı ile sağlamıştır.Kapı üzerinde yuvarlak kemerli gizli niş bulunmaktadır.Kısa kanatları ahşap olup yüzeyleri saç kaplamalıdır.Bu saçlar kapıya düğme çivilerle tuturulmuştur.Esas giriş kapısı bugün kullanılan kapının batısında iptal edilmiştir; tuğla ile kapatılmıştır.Pencerelemi silme taş, çerçeveleri demir şebekelidir.Pencerelemi üst kısımlarından yuvarlak kemer içinde yarım rozet motiflerinin yer aldığı görülmüştür.Rozet motifleri üzerinde sütun başlığına benzeyen süsleme elemanları mevcuttur.Çatı kısımları ahşap olup sundurmalar taş silmeler üzerine uzanmaktadır.Batı tarafında üç sütun üzerine yükselen yuvarlak kemerli bir mekân yer almaktadır.Üstten üç gözlü kemer altında dikdörtgen şeklinde üç pencere yer almıştır.Ortadaki pencere üzerinde taş çerçeve içerisinde yuvarlak bir kısım vardır.Çerçevenin dört köşesinde de rozet motifleri yer almıştır.Doğu duvarları üzerinde taş silmeler üzerinde üç adet yarım rozet motifleri rozet görülmektedir.Kuzey cephesinde dört pencere mevcut olup birisi iptal edilmiştir.Pencerelemi üzerinde yarım rozet motifleri, motifler üzerinde sütun başlıklarına benzeyen süsleme elemanları yapılmıştır.Rozet motiflerinin altında insan başı ve gözlerini anımsatan kabartmalar vardır.

İç görünümü:Ortada dört sütun üzerinde yükselen bir kubbe etrafında dört tarafta beşik tonoz örtü mevcuttur.Kubbe yuvarlak kemerlerle sütunlar üzerine oturtulmuştur.Kilisenin içi üç mekândan ibarettir.Doğuda yer alan apsidiniçe bakan detayları çok tahribata uğramıştır.Orta sahın dört adet silindirik dev sütun üzerine oturan kubbe ile örtülmüştür.Ortadaki ana sahın iki yanında beşik tonuz tavanla örtülü iki nef yer almaktadır.Ötek sahın ve gerekse yan neflerin tavanları üçer bölümden ibarettir.Basık kemerli pencere boşluklarının bilhassa dıştan görünüşleri çok enteresandır.Apside doğru dönülünce solda revaklı ve yarım tonozlu bir tavanla örtülü küçük mekân ile sağ tarafta bunun tam simetriği bir mekân vardır.Burada sonradan ilâve edildiği anlaşılan ahşap bir merdivenle çatı katına çıkılmaktadır.Uzun süre Sanat enstitüsü ve daha sonraları da sinema olarak kullanıldığı söylentilerini halen mevcut iğreti ahşap yapma balkon ile öte basit tadilatlar kanıtlanmaktadır.Çatısı alaturka kirmit örtülmüştür.

Sonuç:

Kısa sürede yazılması zor olan bu ilginç mabedin(kilisenin)depoştuktan kurtarılması,kuzeyine ilâve edilen yeni inşaların yaktırılması bu tespiti müteakip tescili ile aslına uygun olarak restore edilmesi zorunludur.Çünkü Yozgat'ta kalan ve iyi korunmuş denilebilecek olan yegane kilisedir. 29.1.1979

Komisyon Başkanı *[Signature]* Üye *[Signature]* Üye *[Signature]*
Yozgat Müzesinden *[Signature]* Çorum Müzesinden *[Signature]* Turizm ve Tanıtma Bakanlığından *[Signature]*
Arslan TEBUN İbrahim ATALAY Ahmet BAL Şüleyman PALANLIOĞLU
Arkeolog Arkeolog Hititolog

